

บทที่ ๓

การเมืองการปกครองในพระไตรปิฎก

องค์ประกอบการเมืองการปกครองที่ดี

การเมืองการปกครองในแนวพระพุทธศาสนา เป็นประเด็นที่นักรัฐศาสตร์ นักการปกครอง และพระสงฆ์ผู้ทรงคุณธรรมหลายท่านให้ความสนใจและเสนอข้อคิดเห็น โดยการนำไปเปรียบเทียบกับหลักการปกครองของชาติตะวันตกเป็นหลัก จากการศึกษาในเบื้องต้น ผู้ศึกษาจึงสรุปแนวทางการศึกษาว่า การเมืองการปกครองที่ดีควรมีองค์ประกอบที่ดี ๓ ประการ ได้แก่ การมีระบอบการเมืองการปกครองที่ดี ผู้ปกครองมีคุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี และวิธีการปกครองที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ อันเป็นประเด็นหรือจุดมุ่งหมายสำคัญที่คาดหมายจะได้จากพฤติกรรมของนักการเมือง ซึ่งจากข้อคิดของผู้ศึกษาพระไตรปิฎกหลายท่านจะมีการกล่าวถึงข้อธรรมที่สอดคล้องกันในเรื่องการใช้หลักธรรมมาชี้นำการใช้หลัก "อภิธานิยธรรม" กับระบอบสามัคคีธรรม และใช้หลัก "ทศพิธราชธรรม, จักรวัตติวัตร" กับระบอบราชาธิปไตย" ซึ่งเป็นเพียงสองระบอบการเมืองที่มีการกล่าวถึงในพุทธกาล

พุทธศาสนามีคุณค่าต่อการเมืองการปกครองของไทยมาแต่อดีตตั้งปรากฏในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง "ในสมัยพระเจ้าลิไทย ยังไม่มีกฎหมายที่มีลักษณะการปกครองชัดเจนเป็นรูปธรรม ไตรภูมิพระร่วงจึงน่าจะเป็นเครื่องมือช่วยในการปกครองของพระองค์ สิ่งที่มองเห็นได้ชัด คือคำสอนทางพุทธศาสนาเองก็เป็นเสมือนกฎหมายอยู่ในตัวเองแล้ว มีข้อที่บัญญัติถึงเรื่องที่ดีควรทำ และเรื่องไม่ควรทำ"¹

¹ พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ผุสส์ธัมโม), วิทยานิพนธ์เรื่องอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไทยศึกษาเฉพาะกรณี: ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา). (จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย : 2536), หน้า 106.

ผู้ศึกษาจึงมีแนวความคิดว่าควรจะนำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติทั้งของผู้ปกครอง ระบอบการปกครอง และประชาชนชาวไทยอย่างจริงจังเป็นระบบแบบแผนยิ่งขึ้น ในเมื่อมองถึงการที่ประเทศไทยเป็นสิ่งคมา พุทธ นักรการเมืองจำนวนมากก็เป็นชาวพุทธ ดังที่ พระมหาจรรยา สุกธิญาโณ กล่าวไว้ว่า "ปัจจุบันมีนักรการเมืองหลายท่าน ที่แสดงออกถึงความสนใจต่อการปฏิบัติ ศาสนธรรม และยังเห็นว่าการเมืองไทยควรจะผสมผสานกับพุทธธรรม และเห็นว่า ถ้าหากนักรการเมืองประกอบกิจกรรมทางการเมือง อยู่บนพื้นฐานพุทธธรรม อย่างเคร่งครัดแล้ว ภาพพจน์ทางการเมืองจะดีขึ้น ระบอบการเมืองจะมีความมั่นคง สร้างประโยชน์ส่วนรวมให้แก่ประชาชนบนดินแผ่นดินไทยได้อย่างสมบูรณ์ และเป็นเครื่องมือพัฒนาชาติที่มีประสิทธิภาพได้"^๒

ในการศึกษาคั้งนี้จะกล่าวถึงแนวการปกครองที่ดีตามหลักพุทธศาสนา เป็น ๓ ประเด็นดังต่อไปนี้คือ-

- (ก) ระบอบการเมืองการปกครองที่ดี
- (ข) คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี
- (ค) วิธีการปกครองที่จะให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ

ระบอบการเมืองการปกครองที่ดี

พระราชธรรมนิเทศ^๑ กล่าวถึงแนวการปกครองของพระพุทธรศาสนา ว่า มีการจัดองค์กรในลักษณะเป็น "อาณาจักร" โดยมีพระพุทธรเจ้าทรงดำรงตำแหน่งเป็นพระธรรมราชา คือเป็นเจ้าแห่งธรรม มีพระสารีบุตรเถระ เป็นธรรมเสนาบดี มีพระสงฆ์ เป็นธรรมเสนา คือเป็นทหารในกองทัพธรรม เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ทรงตั้งพระธรรมวินัยไว้ในฐานะเป็นพระศาสดา

^๑พระมหาจรรยา สุกธิญาโณ, ธรรมะชำระการเมือง. (ธรรมสภา : มปป), หน้า 44.

^๒พระราชธรรมนิเทศ(ระบบ ฐิตญาโณ), ธรรมาธิปไตย. (ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธรศาสนาแห่งประเทศไทย : 2534), หน้า 8-9.

แทนพระองค์ ซึ่งจะเห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่เน้นตัวบุคคลหากแต่เน้นพระธรรม เป็นสำคัญ และการบริหารพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลทั้งส่วนของศาสนบุคคล ศาสนธรรม และศาสนสถานนั้น เป็นภารกิจที่ยากมากเพราะเป็นยุคที่มีการแบ่ง ชนชั้นวรรณะอยู่โดยทั่วไป แต่ในพุทธจักรก็สามารถรวมชนชั้นให้อยู่ในฐานะเดียวกันได้ด้วยธรรมะ ส่วนรูปแบบการปกครองของแคว้นต่าง ๆ ที่ปรากฏในสมัยพุทธ กาล และหลักธรรมสำคัญที่นำมาเป็นแม่บทของการปกครอง สามารถนำมากล่าว ได้ดังนี้

๑. รูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาล

การปกครองบ้านเมืองในพุทธกาล นักค้นคว้าต่างมีความเห็นตรงกัน ว่าแบ่งเป็น ๒ ระบบ ซึ่งได้แก่

(๑.๑) ราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นรัฐใหญ่และมักจะเข้ารุกรานรัฐเล็ก ๆ ทำให้เกิดความเดือดร้อนอยู่เนื่อง ๆ เพราะสิทธิขาด อำนาจปกครองขึ้นอยู่กับผู้ครองรัฐแต่เพียงผู้เดียว พระพุทธองค์ทรงให้ข้อคิดเพื่อ การปกครองรัฐโดยระบบนี้ให้ดำเนินไปด้วยปกติสุข คือผู้ปกครองรัฐจะต้องเป็น ผู้ทรงธรรมปกครองประชาชนโดยธรรม และแผ่ขยายอำนาจโดยธรรม รัฐ ที่ปกครองโดยระบบนี้คือ พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอุเทน พระเจ้าจัมบทปีช โชติ และพระเจ้าพิมพิสาร

(๑.๒) สมาพันธรัฐ คือหลาย ๆ รัฐมารวมกัน พระราชามีได้มีสิทธิ ขาดแต่เพียงพระองค์เดียว บางที่เราเรียกระบบนี้ว่าสามัคคีธรรม ได้แก่ แคว้น ลักกะ โกลิยะ วัชชี และมัลละ การปกครองระบบนี้ ภายหลังถูกดุดกลืนกลายเป็นราชาธิปไตยจนหมดสิ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากแคว้นราชาธิปไตยเข้มแข็งกว่า ได้ ขยายอาณาเขต และยึดครองแคว้นที่ปกครองโดยสามัคคีธรรม^๔

ในการปกครองทั้งสองระบบนี้ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นจุดบกพร่อง และข้อควรแก้ไขโดยทรงแนะนำ การปกครองแบบสาธารณรัฐให้ใช้หลักอภิพา

^๔ สมบุรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสังคม. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2527), หน้า 12.

นियธรรม ๗ ประการ และสำหรับแบบราชาธิปไตย ให้ใช้หลักกศนิธราชธรรม ๑๐ ประการ และ จักรวัตติสูตร ๑๒ ประการ^๕ เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ

๒. หลักการใช้อำนาจอธิปไตย

ในอธิปไตยสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย แสดงถึงเรื่องอธิปไตย ๓ วรรคดังนี้

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อธิปไตย ๓ อย่างนี้ ๓ อย่างเป็นไฉน คือ
อิตตาธิปไตย ๑ โลกาธิปไตย ๑ ชรามาธิปไตย ๑

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อิตตาธิปไตย เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าก็ดี อยู่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อม
สำเหนียกดังนี้ว่า ก็เราออกบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร
ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งบิณฑบาตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราออก
บวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีและความไม่มีเช่นนั้น ก็
แต่เราเป็นผู้มีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปา
ยาสครอบงำแล้วชื่อว่า เป็นผู้ที่มีทุกข์ครอบงำแล้ว มีทุกข์ท่วมทับแล้ว ไฉน
การกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ ก็การที่เราจะพึงแสวงหา
กามที่ละได้แล้ว ออกบวชเป็นบรรพชิตนั้น เป็นความเลวทรามอย่างยิ่ง
ข้อนั้นไม่เป็นการควรแก่เราเลย เธอย่อมสำเหนียกว่า ก็ความเพียรที่
ปรารภแล้ว จักไม่ย่อหย่อน สติที่เข้าไปตั้งมั่นแล้วจักไม่หลงลืม ภาวที่
สงบระงับแล้วจักไม่ระส่ำระสาย จิตที่เป็นสมาธิแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่
ดังนี้ เธอทำตนเองให้เป็นใหญ่ แล้วละอกุศล เจริญกุศลละกรรมที่
มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้
เรียกว่าอิตตาธิปไตย

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็โลกาธิปไตยเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

^๕ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง
กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว และกัมพูชา. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย :
2534), หน้า 31.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ในโคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อม
 สำนึกเห็นว่า ก็เราออกบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ใช่
 ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราออก
 บวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีและความไม่มีเช่นนั้น ก็
 แต่ว่าเราเป็นผู้มีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปา
 ษาศรอบง่าแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ครบง่าแล้ว มีทุกข์ท่วมทับแล้ว โฉน
 การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ ก็การที่เราออกบวชเป็น
 บรรพชิตเช่นนี้ พึงตริภิกขามวิตกก็ดี พึงตริภิกขาทาทวิตกก็ดี พึงตริภิกข
 ภาวิตกก็ดี ก็โลกสันนิวาสนี้ใหญ่โต ย่อมจะมีสมณพราหมณ์ที่มีฤทธิ์ มีทิพย
 จักษุ รู้จิตของคนอื่นได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมมองเห็นได้แม้แต่ไกล
 แม้ใกล้ ๆ เราก็มองท่านไม่เห็น และท่านย่อมรู้ชัดซึ่งจิตด้วยจิต สมณ
 พราหมณ์แม้เหล่านั้นก็พึงรู้เราตั้งนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ดูกุล
 บุตรนี้ซิ เขาเป็นผู้มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิตแล้ว แต่เคลื่อนกล่นไป
 ด้วยธรรมที่เป็นบาปอกุศลอยู่ ถึงเทวดาที่มีฤทธิ์ มีทิพยจักษุ รู้จิตของคน
 อื่นได้ก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นย่อมมองเห็นได้แต่ไกล แม้ใกล้ ๆ เราก็
 มองท่านไม่เห็น และท่านย่อมรู้ชัดซึ่งจิตด้วยจิต เทวดาเหล่านั้นก็พึงรู้
 เราตั้งนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ดูกุลบุตรนี้ซิ เขาเป็นผู้มีศรัทธา
 ออกบวชเป็นบรรพชิตแล้ว แต่เคลื่อนกล่นไปด้วยธรรมที่เป็นบาปอกุศล
 อยู่ เธอย่อมสำนึกกว่าความเพียรที่ปรารภแล้ว จักไม่ย่อหย่อน สติที่
 เข้าไปตั้งมั่นแล้วจะไม่หลงลืม ภายที่สงบระงับแล้วจักไม่ระส่ำระสาย
 จิตที่เป็นสมาธิแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่ ดังนี้เธอทำโลกให้เป็นใหญ่ แล้ว
 ละอกุศล เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตน
 ให้บริสุทธิ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าโลกาธิปไตย

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมาธิปไตยเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ในโคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อม
 สำนึกเห็นว่า ก็เราออกบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ใช่
 ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราออก
 บวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีและความไม่มีเช่นนั้น ก็

แต่ถ้าเราเป็นผู้มีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อูปา
 ยาส์ ครองงำแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ท่วมทับแล้ว ไฉนการทำให้สุดแห่ง
 กองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดี
 แล้ว อันบุคคลพึงเห็นเองไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควร
 น้อมเข้ามาในตนอันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน ก็เพื่อนพรหมจรรย์ ผู้รู้อยู่
 เห็นอยู่ มีอยู่แล และกิจการที่เราออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย อัน
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้วจะพึงเป็นผู้เกียจคร้านมัวเมาประมาท
 อย่างนี้ ชื่อนั้นไม่เป็นการสมควรแก่เราเลยดังนี้ เชอຍ່ອມສ່າເນືຍກວ່າ
 ก็ความเพียรที่ปรารภแล้ว จักไม่ย่อหย่อน สติที่เข้าไปตั้งมั่นแล้ว จะไม่
 หลงลืม ภายที่สงบระงับแล้ว จักไม่ระส่ำระสาย จิตที่เป็นสมาธิแล้ว
 จักมีอารมณ์แน่วแน่ดังนี้ เชอຍ່ອມສ່າເນືຍກວ່າทำกรรมนั้นแหละให้เป็นใหญ่ แล้วละอกุศล
 เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าธรรมาธิปไตย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อธิป
 ไตย ๓ อย่างนี้แล”^(๕)

จากหลักธรรมดังกล่าว พระพุทธองค์ทรงยกวิถีการใช้อำนาจตัดสินใจ
 ของพระภิกษุเป็นอุทาหรณ์ ในทางการเมืองการปกครองก็เช่นกันย่อมสามารถนำ
 ข้อธรรมมาจำแนกหลักการใช้อำนาจในเรื่องของ"หลักอธิปไตย" หรือหลักความ
 เป็นใหญ่ทั้ง ๓ ประการ ดังในแนวอรรถาธิบายของพระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุต
 โต)^(๖) ดังนี้

(๒.๑) อัตตอธิปไตย คือ การถือตนเป็นใหญ่ ถือเอาตนเอง ฐานะ
 ตักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนตนและสิ่งที่เนื่องด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕ อธิปไตยสูตร เทวทูตวรรค ปฐมปิณฑาสกั ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย,
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐
เล่มที่ ๒๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 198.

^๖ พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต, (มหาจุฬาลงกรณ์-
 ราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 15-16.

ตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศลได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตนเอง จะเห็นว่าการถือตนเป็นใหญ่นี้ย่อมสามารถเป็นได้ทั้งทางดีและทางชั่ว แต่จะเป็นอันตรายอย่างยิ่งหากผู้ใช้อำนาจเป็นผู้กุศล เห็นแก่ประโยชน์ตนเป็นสำคัญ

(๒.๒) โลกาธิปไตย คือ การถือโลกเป็นใหญ่ ถือความนิยมของหมู่ชนเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศลได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

ซึ่งเรียกสิ่งต่าง ๆ ทางโลกเหล่านี้ว่า "โลกธรรม" ในปฐมโลกธรรมสูตร เมตตาวรรค อัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวถึงโลกธรรม อันเป็นสิ่งที่จะต้องหมั่นเวียนมากระทบจิตใจ ซึ่งแบ่งได้เป็น ๘ ประการ และมีรรคาธิบายดังนี้^(๑)

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมหมั่นไปตามโลก และโลกย่อมหมั่นไปตามโลกธรรม ๘ ประการ, ๘ ประการเป็นไฉน คือ ลาก ๑ ความเสื่อมลาก ๑ ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ เป็นสภาพไม่เที่ยงไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาแต่ท่านผู้เป็นนักปราชญ์มีสติทราบธรรมเหล่านี้แล้วพิจารณาเห็นว่ามี ความแปรปรวนเป็นธรรมดา ธรรมอันน่าปรารถนา ย่อมย่ำยีจิตใจของท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฉฐารมณ์ ท่านขจัดความยินดีและความยินร้ายเสียได้จนไม่เหลืออยู่"

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่ายที่ตรงกันข้าม คือ ฝ่ายที่เป็นสิ่งน่าชื่นชม น่าปรารถนา น่าชอบใจของคนโดยทั่วไป เรียกว่า "อนิฉฐารมณ์" กับฝ่ายที่เป็นสิ่งไม่น่าชอบใจ คนทั่วไปเกลียดกลัวหรือไม่ต้องการ เรียกว่า "อนิฉฐารมณ์" โดย

^๑ปฐมโลกธรรมสูตร : ว่าด้วยธรรมที่มีประจำโลก ๘ ประการ เมตตาวรรค ปฐมปัสสณาสก อัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๓. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 182.

แต่ละฝ่ายมีดังนี้

อิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ชอบใจ)	อนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่ชอบใจ)
๑. ได้ลาภ	๒. เสียลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสียยศ
๕. ได้รับการสรรเสริญ	๖. ถูกนินทาว่าร้าย
๗. ได้รับความสุข	๘. ได้รับความทุกข์

โลกธรรมเหล่านี้ บุคคลทั่วไปก็จะต้องประสบอยู่เสมอในชีวิต ดังนั้น บุคคลที่จะเป็นผู้ปกครองคนได้จะต้องทำใจ และรู้เท่าทันในโลกธรรมนี้ ไม่หลงระเรีง หรือขุ่นข้องหมองใจในทุกข์มากเกินไป เพราะทุกอย่างเป็นธรรมดาโลก จะทำให้มีพลังใจในการปฏิบัติภารกิจให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ดังใน ตูวฏกสูตรตนิทเทส อัฐกวรรค ชุกทกนิทาย^(๑) กล่าวถึงการไม่พินหันไหวในเพราะความนินทาว่า

"คนบางพวกในโลกนี้ ย่อมนินทา ตีเตียน ค่อนซอด... โดยชาติบ้าง โดยโคตรบ้าง โดยความเป็นบุตรแห่งสกุลบ้าง โดยความเป็นผู้มีรูปร่างบ้างโดยทรัพย์บ้าง โดยความเชื่อเชิญบ้าง โดยศิลปศาสตร์บ้าง โดยวิทยฐานะบ้าง โดยการศึกษาบ้าง โดยปฏิภาณบ้าง โดยวัตถุอื่น ๆ บ้าง (เมื่อ) ถูกนินทาตีเตียนค่อนซอดแล้ว ไม่พินหันไหว เอนเอียงสะดุ้ง คั่นรน กระทบกระวาย กล่าวถึงความหวาดเสียว คือ ไม่พินเป็นผู้ฉลาด ครั้นคร้ามหวาดเสียวหนีไปในเพราะความนินทาตีเตียนค่อนซอด เสื่อม

^(๑) ตูวฏกสูตรตนิทเทส : ว่าด้วยไม่พินหันไหวเพราะนินทาและสรรเสริญ อัฐกวรรคมหานิทเทส ชุกทกนิทาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ใน พระบรมราชูปถัมภ์พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๙. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 484-485.

เสียเกียรติ ถูกกล่าวโทษ จึงเป็นผู้ละความกลัวความชลาต ปราศจาก
ความเป็นผู้มีชนลกชนพองอยู่ ฉะนั้นจึงชื่อว่าไม่หวั่นไหวในเพราะความ
นินทา

"คนบางพวกในโลกนี้ข่มสรรเสริญ ชมเชย ยกย่อง พรรณนาคุณ
โดยชาติบ้าง ฯลฯ โดยวัตถุอื่น ๆ บ้าง.. ถึงแม้เขาสรรเสริญชมเชย
ยกย่องพรรณนาคุณแล้วไม่ควรทำความเยอหยิ่ง ไม่ควรทำความกำเริบ
ขึ้น ไม่ควรทำความถือตัว ไม่ควรทำความกระด้าง คือ ไม่ควรเป็นผู้
จองหอง เป็นผู้ป็นปึง เป็นผู้หัวสูงเพราะความสรรเสริญ เพราะความ
ชมเชย เพราะความยกย่อง เพราะความพรรณนาคุณ เพราะฉะนั้นจึง
ชื่อว่าภิกษุ ถึงแม้เขาสรรเสริญแล้วก็ยังไม่พึงเยอหยิ่ง"

(๒.๓) ธรรมาธิปไตย คือ การถือธรรมเป็นใหญ่ ถือหลักการ ความ
จริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาสิ่งที่ดี
ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง ชัด
แจ้ง และพิจารณาอย่างดีที่สุดเต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยคามบริสุทธิ์
ใจว่าเป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่
ทำการด้วยเคารพหลักการ กฎระเบียบ กติกา

ผู้ครองรัฐที่จะทำให้ประชาชนร่มเย็นเป็นสุขที่สุด คือ ผู้ครองรัฐที่ถือ
ธรรมาธิปไตยเป็นหลักสำคัญ คำว่า"ธรรมาธิปไตย"หรือการถือธรรมเป็นใหญ่นี้
ก็คือการถือปฏิบัติตาม อภิญญาเทสิตธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวในมหาปริ
นิพพานสูตร มหาวรรค ที่ฉนิกาย¹⁰ ในทางปฏิบัติมีข้อธรรมรวม ๓๗ ประการ
ทรงแสดงหลักธรรมของผู้ปกครองที่พึงยึดถือปฏิบัติตามองค์ธรรม ดังนี้คือ สติปัญ
ฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, พละ ๕, อินทรีย์ ๕, โพชฌงค์ ๗ และ

¹⁰มหาปรินิพพานสูตร : ว่าด้วยอภิญญาเทสิตธรรม สังเวชนียธรรม
มหาวรรคที่ฉนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์
พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 134.

มรรค ๘ รวม ๓๗ ประการ อภิญญาเทศธรรม หรือโพธิปักขิยธรรม มีข้อธรรม ๗ หมวด ดังต่อไปนี้

(๒.๓.๑) สติปัญญา ๔ ธรรมข้อนี้มีกล่าวอยู่หลายสูตร เช่น ในมหาปริณิพพานสูตร ในจักกวัตติสูตรและสังคีติสูตร เป็นต้น โดยให้ความสำคัญต่อการเป็นผู้มีสติไว้มากเพราะสติเป็นพื้นฐานสำคัญในการแสดงออกของบุคคลทั้งทางใจ ทางกาย และทางวาจา ในตุมกสูตรตนิทเทส อัญจนวรรค ชุกทกนิทาย^{๑๑} ให้ อรรถาธิบายว่า

"ผู้มีสติ ได้แก่เป็นผู้มีสติโดยเหตุ ๔ อย่าง คือ เมื่อเจริญกายานุสัสสนาสติปัญญาในกาย ชื่อว่าเป็นผู้มีสติ เมื่อเจริญเวทนานุสัสสนาสติปัญญาในเวทนาทั้งหลายชื่อว่าเป็นผู้มีสติ เมื่อเจริญจิตตานุสัสสนาสติปัญญาในจิตชื่อว่าเป็นผู้มีสติ เมื่อเจริญธรรมานุสัสสนาสติปัญญาในธรรมทั้งหลายชื่อว่าเป็นผู้มีสติ"

ในอัมพปาลีสูตร มหาวารวรรคสังยุต สังยุตตนิกาย ซึ่งมีพุทธภาษิตว่า "หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส..."^{๑๒} มีข้อธรรมดังต่อไปนี้คือ

- กายานุสัสสนาสติปัญญา : พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอกิเลสและโทมนัสในโลกเสียได้
- เวทนานุสัสสนาสติปัญญา : พิจารณาเห็นเวทนาทั้งหลายในเวทนา

^{๑๑} ตุมกสูตรตนิทเทส : ว่าด้วยผู้มีสติด้วยเหตุ ๔ อัญจนวรรค มหา-นิกเทส ชุกทกนิทาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๙. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 436.

^{๑๒} อัมพปาลีสูตร : ว่าด้วยสติปัญญา ๔ อัมพปาลีวรรค สติปัญญาสังยุต มหาวารวรรคสังยุต สังยุตตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๙, (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 228.

อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

- จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน : พิจารณาให้เห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

- ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน : พิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

ธรรมหมวดนี้ย่อมส่งผลต่อผู้ปฏิบัติ ให้ได้รับประโยชน์ และความสุขในชีวิต ดังในกายคตาสติวรรค เอกกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวว่่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งซึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว เป็นไปเพื่อความสังเวชใหญ่ เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่ เป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่ เป็นไปเพื่อสติและสัมปชัญญะ เป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ เป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นไปเพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชชาและวิมุตติ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือกายคตาสติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อสติและสัมปชัญญะ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชชาและวิมุตติ"¹³

บุคคลผู้เป็นนักปกครองที่ดี ควรจะยึดในสติสัมปชัญญะ คือ ระลึกรู้สึกตัวทุกเมื่อในการพูด การคิดและการกระทำ เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมืองและคนภายใต้ปกครอง การกระทำใด ๆ อย่างมีสติสัมปชัญญะเสมอ นั้น จะทำให้ผิดพลาดได้น้อย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³ กายคตาสติวรรค : ว่าด้วยอานิสงส์การเจริญกายคตาสติ เอกกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 58-59.

(๒.๓.๒) สัมมัตตปัญหาน ๕ หลักธรรมนี้ปรากฏในพระสูตรหลายแห่ง และในปาจิณาภิสูตร สัมมัตตปัญหานสังยุต สังยุตตนิกาย^{๑๔} ได้แก่

- สังวรปัญหาน : การพยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ตั้งจิตไว้ เพื่อไม่ให้บาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น
- ปหานปัญหาน : เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
- ภาวนาปัญหาน : เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น
- อนุรักษนาปัญหาน : เพื่อความตั้งอยู่ เพื่อความไม่เลือนหายเพื่อความมีสิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อความไพบูลย์เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่ยังเกิดขึ้นแล้ว

ละเอียด ศีลาน้อย^{๑๕} ได้ให้ความเห็นว่าข้อธรรมนี้ก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพและตรงเป้าหมายต่อการกระทำ คือเพียรระวังมิให้เกิดความล้มเหลวในการทำงาน ถ้าล้มเหลวต้องเพียรระงับให้ได้ และต้องเพียรสร้างความสำเร็จในการทำงานให้ได้ และในที่สุดต้องเพียรรักษาความสำเร็จเอาไว้ ไม่ให้เสื่อมถอยไปเสีย แม้ในการสร้างฐานะก็เช่นกันต้องเพียรอย่าให้เกิดความขากจนขาดแคลนหรือยากไร้ หากแสดงความยากไร้ขึ้นต้องเพียรระงับให้ทัน แล้วจากนั้นให้เพียรสร้างควมร่ำรวยมั่งคั่งให้เกิดขึ้น และประคองรักษาความมั่งคั่งเอาไว้ให้ดำรงอยู่ต่อไปให้ได้ ส่วนในกิจอื่น ๆ ก็กล่าวได้ทำนองเดียวกัน คือเพียรระวังมิให้เกิดความเกียจคร้าน เพียรระงับความเกียจคร้านให้ได้ เพียรสร้างควมขยันขันแข็งให้เกิดขึ้น และรักษาระดับความขยันขันแข็งให้มั่นคง จะเห็นว่าความเพียรเป็นหัวใจของการกระทำทั้งหมดทุกชนิดไม่ว่าทางโลกหรือทาง

^{๑๔} ปาจิณาภิสูตร : ว่าด้วยสัมมัตตปัญหาน ๕ ตั้งคาเปยฆาลวรรค สัมมัตตปัญหานสังยุต มหาวารวรรคสังยุต สังยุตตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๘. (โรงพิมพ์-การศาสนา : 2530), หน้า 279.

^{๑๕} ละเอียด ศีลาน้อย, สร้างตัวสร้างฐานะตามหลักพุทธศาสตร์ประยุกต์. (สำนักพิมพ์ดอกหญ้า : 2536), หน้า 83-84.

ธรรม

(๒.๓.๓) อิทธิบาท ๔ ธรรมข้อนี้มีปรากฏใน สังคีตสูตร ปาฏิภวรรค ที่มณีทาย)^{๑๖} เป็นธรรมอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อ ถึงฝั่งจากที่มีไช้ฝั่ง (ให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งพระเทพเวที(ประยุทธ ปยุตโต) ได้อธิบายว่าเป็นธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้น ๆ ซึ่งมี ๔ ข้อคือ^{๑๗}

- ฉันทะ (มีใจรัก) คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรักต้องการ ทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจ หรืองานที่ทำ มิใช่สักแต่ทำพอให้เสร็จ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

- วิริยะ (พากเพียรทำ) คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย

- จิตตะ (เอาจิตฝึกฝน) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ

- วิมังสา <ใช้ปัญญาสอบสวน> คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่อง ชัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ วิเคราะห์แก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

การปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ จะทำให้เกิดความก้าวหน้าในกิจการ ทั้งปวงที่ต้องกระทำ ตั้งแต่สิ่งเล็กน้อยจนถึงสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงตนในสังคม

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๖}สังคีตสูตร : ว่าด้วยธรรมหมวด ๔ ปาฏิภวรรค ที่มณีทาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 255.

^{๑๗}พระเทพเวที(ประยุทธ ปยุตโต), ธรรมนุญชัวิต, (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 34.

(๒.๓.๔) อินทรี ๕ ในปฐมวิภังคสูตร อินทรีสังยุต สังยุตตนิกาย ให้ความหมายไว้ดังนี้^(๑๑)

- สักขินทรี เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม

- วิริยอินทรี ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรมเพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

- สตินทรี เป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ซึ่งกิจที่กระทำและคำพูดมานานได้

- สมาธินทรี กระทำซึ่งนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วได้สมาธิได้เอกัคคตาจิต)

- ปัญญาอินทรี เป็นผู้มีปัญญาประกอบด้วยปัญญาเครื่องกำหนดความเกิดความดับ อันประเสริฐ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

(๒.๓.๕) พล ๕ ในพลสูตร นวกนิบาต อังคตตรนิกาย กล่าวถึง กำลัง ๕ ประการ ดังนี้^(๑๒)

"กำลัง ๕ ประการ เป็นไฉน คือ กำลังคือปัญญา ๑, กำลังคือ

^{๑๑}ปฐมวิภังคสูตร : ว่าด้วยความหมายของอินทรี ๕ สุกตวิภังค อินทรีสังยุต มหาวารวรรคสังยุต สังยุตตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๙. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 309-310.

^{๑๒}พลสูตร : ว่าด้วยกำลัง ๕ กับภัย ๕ สัมโพธิวรรค ปฐมปิณฑาสก นวกนิบาต อังคตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์พุทธศักราช ๒๕๓๐, เล่มที่ ๒๓. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 414-416.

ความเพียร ๑, กำลังคือการทำงานอันไม่มีโทษ ๑, กำลังคือการสงเคราะห์ ๑

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลายที่กำลังคือปัญญาเป็นไฉน ชรามเหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ชรามเหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล ชรามเหล่าใดมีโทษ นับว่ามีโทษ ชรามเหล่าใดไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ชรามเหล่าใดดำ นับว่าดำ ชรามเหล่าใดขาว นับว่าขาว ชรามเหล่าใดไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ชรามเหล่าใดควรเสพ นับว่าควรเสพ ชรามเหล่าใดไม่สามารถทำความเป็นพระอริยะ นับว่าไม่สามารถทำความเป็นพระอริยะ ชรามเหล่าใดสามารถทำความเป็นพระอริยะ นับว่าสามารถทำความเป็นพระอริยะ ชรามเหล่านั้นเป็นชรามอันบุคคลเห็นแจ้งประพฤติได้ด้วยปัญญา นี้เรียกว่ากำลังคือปัญญา

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลังคือความเพียรเป็นไฉน ชรามเหล่าใดเป็นอกุศลนับว่าเป็นอกุศล ชรามเหล่าใดมีโทษ นับว่ามีโทษ ชรามเหล่าใดดำ นับว่าดำ ชรามเหล่าใดไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ชรามเหล่าใดไม่สามารถทำความเป็นพระอริยะ นับว่าไม่สามารถทำความเป็นพระอริยะ บุคคลยังฉันทะให้เกิดพยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อละชรามเหล่านั้น ชรามเหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ชรามเหล่าใดไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ชรามเหล่าใดขาวนับว่าขาว ชรามเหล่าใดควรเสพ นับว่าควรเสพ ชรามเหล่าใดสามารถทำความเป็นพระอริยะ นับว่าสามารถทำความเป็นพระอริยะ บุคคลย่อมยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตตั้งจิตไว้เพื่อได้ชรามเหล่านั้น นี้เรียกว่า กำลังคือความเพียร

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลายที่กำลังคือการทำงานอันไม่มีโทษเป็นไฉน อริยสาวกในชรามวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม อันหาโทษมิได้ นี้เรียกว่า กำลังคือการทำงานอันไม่มีโทษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลังคือการสงเคราะห์เป็นไฉน สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้คือ ทาน ๑ เปยขวัชชะ ๑ อิตถจริยา ๑ สมานัตตตา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชรามทานเลิศกว่าทานทั้งหลาย การแสดงชรามบ่อช ๗ แก่

บุคคลผู้ต้องการ ผู้เงี้ยวโสดลงสดับ นี้เลิศกว่าการพูดถ้อยคำอันเป็นที่รัก การชักชวนคนผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งมั่นดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา ชักชวนผู้ทุศีล ให้ตั้งมั่นดำรงอยู่ในศีลสัมปทา ชักชวนผู้ตระหนี่ ให้ตั้งมั่นดำรงอยู่ในจาคสัมปทา ชักชวนผู้มีปัญหาทรมานให้ตั้งมั่นดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา นี้เลิศกว่าการประพจน์ประโยชน์ทั้งหลาย นี้เรียกว่ากำลังคือการสงเคราะห์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๔ ประการนี้แล"

ซึ่งพระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า ชรรรมที่มีกำลังเกิดจากคุณธรรม ความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ทำให้เกิดความมั่นใจในตนเอง จนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า "ผล"(ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ^{๒๐}

- ปัญญาผล (กำลังปัญญา) คือ ได้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจนในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผลและสภาพความจริง

- วิริยผล (กำลังความเพียร) คือเป็นผู้ประกอบกิจการหน้าที่การงานต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

- อนวัชชผล (กำลังสุจริต)หรือกำลังบริสุทธิ์คือ มีความประพฤติและหน้าที่การงานสุจริต ไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

- สังคหผล (กำลังการสงเคราะห์) คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ของชุมชน

^{๒๐}พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมานุวัชชีวัต, (มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 25-26.

(๒.๓.๖) โพชฌงค์ ๗ ในสังคัตติสูตร ปาฎิกวรรค ที่มณีกาย กล่าวถึง โพชฌงค์ ๗ ว่าเป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้^{๒๑} หรือธรรมแห่งความรู้แจ้ง ซึ่งพระเทพเวที(ประยุทธ ปยุตโต)ได้ให้อธิบายรายละเอียดแต่ละข้อดังนี้^{๒๒}

- สติสัมโพชฌงค์ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง
- ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม
- วิริยสัมโพชฌงค์ ความเพียร
- ปีติสัมโพชฌงค์ ความอิ่มเอิบใจ
- ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ความสงบกาย สงบใจ
- สมาธิสัมโพชฌงค์ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์
- อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ความมีใจเป็นกลางเพราะแจ้งในความจริง

(๒.๓.๗) มรรค ๘ คือ หนทางเดินเพื่อความพ้นทุกข์อันมีองค์ประกอบ ๘ ประการ หรือทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐวิญญูในการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนและภิกษุสงฆ์โดยทั่วไป ซึ่งในสังคัตติสูตร ปาฎิกวรรค ที่มณีกาย ว่าด้วยธรรมหมวด ๘ เรียกว่า สัมมัตตะ ๘ มีดังนี้คือ^{๒๓}

- สัมมาทิฏฐิ คือ มีความรู้เท่าทันในทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์และวิถีทางดับทุกข์

^{๒๑}สังคัตติสูตร : ว่าด้วยธรรมหมวด ๗ ปาฎิกวรรค ที่มณีกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 310.

^{๒๒}พระราชวรมุณี(ประยุทธ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2528), หน้า 239.

^{๒๓}สังคัตติสูตร : ว่าด้วยธรรมหมวด ๘ ปาฎิกวรรค ที่มณีกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 316.

- สัมมาสังกัปปะ คือ มีความคิดที่จะไม่เบียดเบียน ไม่พยายาทโกธแค้นผู้ใด
- สัมมาวาจา คือมีวาจาตั้งแต่วันจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบหรือพูดเพื่อเจ้อ
- สัมมากัมมันตะ คือประพฤติกี่ลงตวันจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และ การประพฤติผิดในกาม
- สัมมาอาชีวะ คือการหาเลี้ยงชีพด้วยสุจริต
- สัมมาวายามะ คือมีความเพียรในทางที่ดี หมั่นระคองกายและจิตให้ตั้งมั่น ในทางดี อันจะทำให้ผู้ประพฤตินั้นเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น
- สัมมาสติ คือมีความรู้สึกรู้ตัวตลอดเวลา ทำให้สามารถควบคุมการประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่เจริญ ล่วงพ้นความเสื่อมไปได้
- สัมมาสมาธิ คือ มีใจตั้งมั่นไม่โลเลหันเหไปทางใด

มรรค ๘ นี้ แบ่งเป็น ๓ ประเภทได้แก่ข้อ ๓-๕ คือศีล ข้อ ๖-๘ คือสมาธิ และ ข้อ ๑-๒ คือปัญญา ถือเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อความสุขความเจริญของพุทธศาสนิกชน อันผู้ปกครองที่ดีพึงยึดถือปฏิบัติ ทั้งนี้จะต้องประกอบด้วย"ธรรมคัมภีร์ครองโลก" ได้แก่ หิริ และโอตตปปะ ซึ่งปรากฏข้อธรรมในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย และมีอรรถาธิบายใน ทุกปุคคลบัญญัติ ชาตุกถา พระบาลีอภิธรรมปิฎก^{๒๔} ดังนี้คือ

"บุคคลผู้มีหิริ เป็นใจน, ความละอาย ในข้อนั้นเป็นใจน ธรรมชาติใดที่ละอาย สิ่งที่ควรละอาย ละอายการเข้าถึงธรรมอันเป็นบาปอกุศล นี้เรียกว่า หิริ บุคคลผู้ประกอบด้วยหิรินี้ ชื่อว่าผู้มีหิริ

"บุคคลผู้มีโอตตปปะ เป็นใจน, โอตตปปะ ในข้อนั้น เป็นใจน ธรรมชาติใดกลัวในสิ่งที่ควรกลัว กลัวการเข้าถึงธรรมอันเป็นบาป

^{๒๔}ทุกปุคคลบัญญัติ ปุคคลบัญญัติ ชาตุกถา พระบาลีอภิธรรมปิฎก, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๓๖. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 191.

อกุศล นี้เรียกว่าโอดตปปะ บุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยโอดตปปะนี้ชื่อว่า ผู้มีโอดตปปะ”

ในจริยสูตร ปฐมปิณฑาสกั อังคุตตรนิกาย กล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติ ตามธรรมคัมครองโลกไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมฝ่ายขาว ๓ อย่างนี้ ช่อมคัมครอง โลก ๓ อย่างเป็นไฉน คือ หิริ ๑ โอดตปปะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมฝ่ายขาวอย่างนี้แลหากไม่พึงคัมครองโลกใคร ๆ ในโลกนี้จะไม่ พึงบัญญัติว่ามารดา ว่าน้ำ ว่าป่า ว่าภรรยาของอาจารย์ หรือว่าภรรยาของครู โลกจักถึงความสับสนกัน เหมือนกับพวกแพะ พวกแกะ พวกไก่ พวกหมู พวกสุนัขบ้าน และพวกสุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมฝ่ายขาว ๓ อย่างนี้ยังคัมครองโลกอยู่ ฉะนั้น โลกจึงบัญญัติว่ามารดา ว่าน้ำ ว่าป่า ว่าภรรยาของอาจารย์ หรือ ว่าภรรยาของครูอยู่”^(๒๕)

พระเทพเวที(ประยูรช ปรยุตโต) ได้อธิบาย “ธรรมคัมครองโลก” ว่าเป็นธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อน และสับสนวุ่นวาย^(๒๖) ได้แก่

- หิริ ความละอายต่อบาป, ละอายใจต่อการทำชั่ว
- โอดตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป, เกรงกลัวต่อความชั่ว

หลักธรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นเป็นเสมือนรัฐธรรมนูญให้สังคมพึงยึดถือเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งในพุทธศาสนาเรียกแนวทางดังกล่าวนี้อีกชื่อหนึ่งว่ามีชื่อนิมาปฏิบัติ หรือทางสายกลาง ดังอธิบายใน อเจลกวรรค ตัก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๒๕}จริยสูตร : กัมมกถาวรรค ปฐมปิณฑาสกั อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๓๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 58-59.

^{๒๖}พระราชธรรมนี้(ประยูรช ปรยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย : 2528), หน้า 75.

นิบาต อังคุตตรนิกาย^{๒๗} ดังนี้คือ

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลายก็มีชณิมาปฏิบัติทาเป็นใจน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่ามีชณิมาปฏิบัติทา...๑

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลายก็มีชณิมาปฏิบัติทาเป็นใจน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อยังธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น ไม่เสื่อมสูญ เพิ่มพูน ไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว.....๒

"เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยวิริยสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร.....๓

"เจริญสักกัณฐิกรีย์ วิริยัณฐิกรีย์ สติณฐิกรีย์ สมาธิณฐิกรีย์ ปัญญาณฐิกรีย์...๔

"เจริญสักกชาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ....๕

"เจริญสติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสติสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์.....๖

"เจริญสัมมาสมาธิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ

^{๒๗} อเจลกวรรค ว่าด้วยปฏิบัติทา ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 407-408.

สัมมาวาชามะ สัมมาสัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้
เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา”.....๗

จากอรรถาธิบายดังกล่าว จึงเรียกธรรมทั้ง ๗ หมวดได้อีกชื่อหนึ่งว่า
มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง และนำมาแยกแยะออกเป็นหลักธรรมในการ
ปกครองในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

๓. หลักธรรมการปกครอง

หลักธรรมที่ถือเป็นแม่บทแห่งการปกครองตามแนวธรรมาธิปไตย ซึ่งก็
คือโพธิปักขิยธรรมนั้น ยังนำมาใช้ในรูปแบบ

(๓.๑) หลักธรรมของระบอบราชาธิปไตย ให้นำหลักธรรมมาใช้ใน
ลักษณะดังนี้

จักกวัตติวัตร ในจักกวัตติสูตร ปาฏิภรรค ที่มณีทาย^{๒๘} กล่าว
ข้อธรรมว่าด้วยจักกวัตติวัตรอันประเสริฐดังนี้

“...จงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะเคารพนับถือ บูชานอบน้อม
ธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จงจัดการ
รักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชั้นภายใน ในหมู่พล ในพวก
กษัตริย์ ผู้ติดตาม ในพวกพราหมณ์และคฤหบดี ในชาวนิคมนและชาวชน
บททั้งหลาย ในพวกสมณพราหมณ์ ตลอดจนในเหล่ามฤคและปักษี การ
กระทำที่ผิดแบบแผนอย่าให้แพร่ไปในแวันแคว้นเลย บุคคลเหล่าใดใน
แวันแคว้นไม่มีทรัพย์ พึงสนับสนุนในเรื่องทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย
สมณพราหมณ์เหล่าใดในแวันแคว้นเว้นขาดจากความมัวเมาและความ
ประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรัจจะ ผีกฝนตนตามลำพังสงบตนตาม
ลำพัง ทำตนให้ดับกิเลสได้ตามลำพัง พึงเข้าไปหาสมณะเหล่านั้นโดย
กาลอันควร แล้วไต่ถามสอบถามว่ากุศลเป็นอย่างไร อกุศลเป็นอย่างไร

^{๒๘} จักกวัตติสูตร : ว่าด้วยจักกวัตติวัตรอันประเสริฐ- ปาฏิภรรค
ที่มณีทาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชาธิปไตย พุทธ
ศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : ๒๕๓๐), หน้า ๖๓-๖๔.

ใคร กรรมมีโทษเป็นอย่างไร กรรมไม่มีโทษเป็นอย่างไร กรรมอะไร
 ควรเสพกรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่กระทำอยู่ไม่มีประโยชน์
 มีแต่ทุกข์ไปนานเท่านั้น หรือว่ากรรมอะไรที่กระทำอยู่จะมีประโยชน์
 ทั้งมีสุขไปนานเท่านั้น พึงค่าของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้วสิ่งใดเป็น
 อกุศลพึงระเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลพึงยึดถือสิ่งนั้นไว้ประพฤติ..
 นี้แลคือจักกวัตติวัตตอันประเสริฐนั้น"

จากข้อความข้างต้น สรุปใจความได้เป็น ๕ ประการ ตามอรรถา
 ธิบายของพระเทพเวที(ประยูกร ปรยุตโต) ได้ดังนี้คือ^{๒๐}

- ธรรมาธิปไตย (ถือธรรมเป็นใหญ่) เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยม
 ธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

- ธรรมการึกษา (ให้ความคุ้มครองโดยธรรม) คือจัดอำนาจการ
 การรักษา คุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือคนภายใน
 ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ
 และคนต่างอาชีพ พ่อค้า เกษตรกร ชาวนิคมนชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และ
 บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท้า สัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้ง
 หลาย

- มา อธรรมการ (ห้ามกั้นการอันอธรรม) คือจัดการป้องกันแก้ไข
 มิให้มีการกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหงและความผิดความชั่วร้าย
 เตือดร้อน เกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม

- ขนานุประทาน (ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์) มิให้คนขัดสน
 ยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดย
 สุจริต

- ปวิปุจฉา <สอบถามปรึกษากับพระสงฆ์และนักปราชญ์> มีที่ปรึกษาที่
 ทรงวิชา ทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมิัวเมาที่จะช่วยให้

^{๒๐}พระเทพเวที(ประยูกร ปรยุตโต), ธรรมนุญชีวิต. (มหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 20-21.

เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบได้ถามขอความรู้หาความจริง และถกข้อปัญหาต่าง ๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้าและดำเนินกิจการในทางที่ถูกที่ชอบธรรม ดังามและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข

(๓.๒) หลักธรรมของระบอบสามัคคีธรรม จะเพิ่มข้อธรรมมาใช้ในลักษณะการร่วมมือกันของหมู่คณะ ได้แก่

อภิธานิยธรรม ปรากฏธรรมข้อนี้หลายแห่ง และในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย^{๓๐} พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอภิธานิยธรรม ๗ ของเจ้าวัชชีว่า เป็นธรรมได้ซึ่งให้ความเจริญถ้ายเดียวไม่มีเสื่อม ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นว่า เป็นหลักการที่สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ดังข้อความดังนี้คือ-

- หมั่นประชุมกันเนื่อง ๆ
- พร้อมเพียงกันประชุม พร้อมเพียงกันเลิกประชุมและพร้อมเพียงกันทำกิจพึงกระทำ
- ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติอยู่ในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้ว
- สักการะเคารพ นับถือ บูชาท่านที่เป็นใหญ่ของพวกเจ้าวัชชี และจักเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น
- ไม่ดูคร่ำครึในใจสตรี หรือกุมารีในสกุลให้อยู่ร่วมด้วย
- สักการะเคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ของพวกเจ้าวัชชี ทั้งภายในภายนอก และไม่ปล่อยให้ธรรมมิกลพที่ เคยให้ ที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรมานไป
- อารักขาป้องกัน คุ่มครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วย ตั้งใจว่า ไฉนหนอพระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แว่นแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแว่นแคว้น

^{๓๐}มหาปรินิพพานสูตร : ว่าด้วยอภิธานิยธรรม ๗ ของเจ้าวัชชี มหาวรรค ทีฆนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 88-90.

จากหลักธรรมข้างต้นจะเห็นได้ว่าการปกครองของชาววิชัย มีลักษณะการปกครองแบบธรรมาธิปไตย โดยเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญ คือ

- (๑) หมั่นประชุมร่วมกันเนืองนิตย์
- (๒) พร้อมเพรียงกันประชุม
- (๓) ปฏิบัติตามข้อบัญญัติที่ได้ตกลงกันไว้ ซึ่งเทียบกับธรรมเนียมการปกครองในปัจจุบันนั่นเอง

หลักธรรมที่นำมาใช้ในทางการเมืองการปกครองเหล่านี้ เป็นการนำมาจากหลักธรรมสำคัญ คือ โภธิปักขิยธรรม หรืออีกชื่อหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิบัติ อนันเปรียบได้กับธรรมเนียมการปกครอง ที่มุ่งให้บุคคลในสังคมปกครองตนและสังคมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ฉะนั้น หากนำมาบัญญัติเป็นข้อกำหนดให้สมาชิกในสังคมต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดและให้สมาชิกในสังคมเข้าใจในหลักธรรมอย่างกระจ่าง ย่อมจะทรงคุณค่ายิ่ง เพราะหลักธรรมเหล่านี้ มีเหตุผลและความลึกซึ้งถึงจิตใจอันเป็นต้นเหตุของการกระทำทั้งปวง

คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี

คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดีตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น มีกล่าวไว้หลายประการ เช่น สัตบุรุษ และมหาปुरुสลักษณะ เป็นต้น

ในกปิชาดก สัตตกนิบาต ชุกทกนิาย^{๓๑} กล่าวไว้ว่า "อันคนพาลถึงจะมีกำลังปกครองหมู่คณะไม่ดีเลย เพราะไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนนกกระทาตัวผู้ไม่เป็นประโยชน์แก่พวกนก ปกครองหมู่คณะทั้งหลายเหล่านั้น ส่วนนักปราชญ์มีกำลังปกครองหมู่คณะดีมาก เพราะว่าเป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนท้าววาสวะผู้เป็นประโยชน์แก่เทวดาชั้นดาวดึงส์ทั้งหลาย ฉะนั้น ผู้ใดพิจารณาเห็นศีล ปัญญา และสุตะในตน ผู้นั้นย่อมประพฤติประโยชน์ได้ทั้งสองฝ่าย คือ

^{๓๑} กปิชาดก : ว่าด้วยคุณธรรมของผู้บริหารคณะ กุกกุวรรค สัตตกนิบาต ชาดก ชุกทกนิาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๗. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 267-268.

ทั้งตนและผู้อื่น”

ในกฎกัณฑ์สูตร สีสันชวรรค ที่มินิกาย^{๖๒} กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตร ผู้ทรงคุณลักษณะของผู้ครองนครที่ดี ๘ ประการดังนี้คือ

๑. ทรงเป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระครรภ์เป็นที่ปฏิสนธิหมดจดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้

๒. ทรงมีพระรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม น่าดูน่าชมไม่น้อย

๓. ทรงมีกตัญญู มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีท้องพระคลังและฉางเต็มบริบูรณ์

๔. ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยเสนาเมืองค์ ๔ ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามพระราชบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิสริยยศ

๕. ทรงพระราชศรัทธา เป็นทายก เป็นทานบดี มิได้ปิดประตูเป็นจุดโรงงานของสมณพราหมณ์ คนกำพร้าคนเดินทาง วณิกและยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

๖. ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้น ๆ มาก

๗. ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษา และภาษิตนั้น ๆ ว่า นี้อรรถแห่งภาษิตนี้

๘. ทรงเป็นบัณฑิต เจียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราช

^{๖๒}กฎกัณฑ์สูตร : องค์ ๘ ประการของพระเจ้ามหาวิชิตรราช และ องค์ ๘ ประการของพราหมณ์ปุโรหิต สีสันชวรรค ที่มินิกาย, พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๘. (โรงพิมพ์การศาสนา : ๒๕๓๐), หน้า ๒๐๓-๒๐๔.

คำรือรณอันเป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้”

สรุปคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราชได้ดังนี้คือ

- มีชาติตระกูลดี
- มีรูปร่างงาม
- มีทรัพย์สมบัติมาก
- มีกำลังรบที่พร้อมพรั่ง
- มีศรัทธาในการบริจาคทาน
- มีการศึกษาอบรมมาก ความรู้กว้างขวาง
- มีความรู้ละเอียดลึกซึ้ง เข้าใจความหมายภษิตต่าง ๆ สามารถ

อธิบายความหมายได้

- เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา

คุณสมบัติ ๘ ประการ ที่พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงมีนี้ ทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองได้ เพราะพระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยอาศัยพระปัญญาและการศึกษาเป็นสำคัญ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีข้าราชการบริวาร ที่มีคุณสมบัติของพราหมณ์ปุโรหิตที่ดี ๔ ประการ คือ

๑. เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีกรรมเป็นที่ปฏิสนธิหมดจดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียน ด้วยอ้างถึงชาติกำเนิดได้

๒. เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนงค์ รู้จบไตรเภท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนทุคัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบทเป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและมหาปุริสลักษณะ

๓. เป็นผู้มั่งคั่ง มีศีลจำเริญมั่นคง

๔. เป็นบัณฑิต เจียบแหลม มีปัญญาเป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของพวกปฏิบัติหกผู้รับการบูชาด้วยกัน”

โดยนัยของความหมายก็คือ

- เป็นผู้มั่งคั่งมีชาติตระกูลดี
- เป็นผู้มีการศึกษาสูง ชำนาญในหน้าที่ของตน

- เป็นผู้มั่งคั่ง
- เป็นผู้ฉลาดมีปัญญามาก

คุณสมบัติ ๔ ประการ ของพวกพราหมณ์ปุโรหิต ซึ่งเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองการปกครองต่อพระเจ้ามหาวชิระ อันนับเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่ส่งผลต่อการถวายคำแนะนำที่ก่อคุณประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง จากที่ยกตัวอย่างมานี้จะเห็นได้ว่าลักษณะของผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองนั้นย่อมมีความสำคัญยิ่งเช่นเดียวกับพฤติกรรมที่แสดงออกภายนอก ดังแยกกล่าวได้ดังนี้คือ

๑. มหาปุริสลักษณะ ในลักขณสูตร ปาฏิกวรรค ทีฆนิกาย กล่าวถึงมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งถือว่าบุคคลใดที่มีอวัยวะครบตามลักษณะทั้ง ๓๒ ประการย่อมเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการ ถ้าเป็นผู้ปกครองจะสามารถปกครองบ้านเมืองด้วยคุณธรรม นำความเจริญและความสงบสุขสู่บ้านเมือง ตรงข้ามกับผู้ชั่วร้ายที่เหวี่ยงในอุลุกษาดก ปทุมมวรรค ชุตทกนิกาย กล่าวว่าหน้าตาไม่ดีไม่ควรให้เป็นใหญ่ โดยนำไปเปรียบกับนกเค้าว่า "...จงมองดูหน้าตาของนกเค้า ผู้ไม่โกรธเกิดนกเค้าโกรธแล้ว จักทำหน้าตาเป็นอย่างไร"^{๓๓} กล่าวคือ ในพระไตรปิฎกใช้หลักการตัดสินคุณลักษณะทางกายภาพเป็นหลักสำคัญด้วย เพราะศาสนาพุทธยึดถือเรื่องหลักกรรม ดังในจูฬกัมมวิภังคสูตร วิภังควรรค มัชฌิมนิกาย มีพระพุทธพจน์ว่า "สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนเป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ (บุคคล) ให้เลวและดีได้"^{๓๔}

^{๓๓} ุลุกษาดก : ว่าด้วยหน้าตาไม่ดีไม่ควรให้เป็นใหญ่ ปทุมมวรรค ติกนินาต ชาดกชุตทกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๗. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 136-137.

^{๓๔} จูฬกัมมวิภังคสูตร : ว่าด้วยกฎแห่งกรรม วิภังควรรค อภิปริปัญญาสก์ มัชฌิมนิกาย, ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๘. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 375.

ซึ่งลักษณะมหาปุริสลักษณะดังกล่าว มีดังต่อไปนี้คือ^{๓๕}

- (๑.๑) ฟันฝาเท้าเรียบเสมอกัน
- (๑.๒) ฝาเท้ามีลายจักร มีซี่ก่าข้างละพัน พร้อมทั้งกงและคุม
- (๑.๓) สันเท้ายาวเสมอกัน
- (๑.๔) นิ้วมือและนิ้วเท้าเรียวยาวเสมอกัน
- (๑.๕) ฝ่ามือและฝ่าเท้าอ่อนนุ่ม
- (๑.๖) ลายฝ่ามือฝาเท้าดุจตาข่าย
- (๑.๗) รูปเท้าดุจสังข์คว่ำ
- (๑.๘) แข็งดุจแข็งเนื้อทราย
- (๑.๙) แม้ยืนไม่ย่อตัวลง ก็สามารถแตะเข้าได้ด้วยมือทั้งสอง
- (๑.๑๐) องคชาติตั้งอยู่ในฝัก
- (๑.๑๑) สีผิวกายดุจทอง
- (๑.๑๒) ผิวหนังละเอียด ฐลีละองจึงไม่เกาะติดกาย
- (๑.๑๓) ขนชุมละเอียด
- (๑.๑๔) ปลายขนอ่อนสั้น มีสีดุจดอกอัญชันชั้นเวียนขวา
- (๑.๑๕) กายตรงเหมือนกายพรหม
- (๑.๑๖) เนื้อเต็มในที่ ๗ แห่งได้แก่ ที่หลังมือ ๒, หลังเท้า ๒, บ่า ๒

และคอ ๑

- (๑.๑๗) กิ่งกายก่อนบนเหมือนกิ่งกายก่อนหน้าสีหะ
- (๑.๑๘) หลังเต็มบริบูรณ์ไม่เป็นร่อง
- (๑.๑๙) ทรวดทรงดุจตันไทร คือกายกับวาเท่ากัน
- (๑.๒๐) คอกลมเกลี้ยง
- (๑.๒๑) ประสาทรับรสอันเลิศ

^{๓๕}ลักษณะสูตร : ว่าด้วยพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ปาฎีกาวรรค
ทิมนิกาय, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช
๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 157-159.

- (๑.๒๒) คางคกคางราชสีห์
- (๑.๒๓) ฟัน ๔๐ ชีบวิบุรณ์
- (๑.๒๔) ฟันเรียบเสมอกัน
- (๑.๒๕) ฟันไม่ห่าง
- (๑.๒๖) เขี้ยวสีขาวงาม
- (๑.๒๗) ลิ้นใหญ่
- (๑.๒๘) เสียงดุจเสียงพรม สำเนียงดั่งนกกการเวก
- (๑.๒๙) นัยน์ตาดำสนิท(ดำคม)
- (๑.๓๐) ขนตาองคฺจขนตาโค
- (๑.๓๑) อุณาโลมระหว่างคิ้วขาวอ่อนเปรี๊ยบดั่งปุยนุ่น
- (๑.๓๒) ศีรษะดุจประดับด้วยกรอบหน้า(สดใสมีประกาย)

๒. สมบัติคู่บุญบารมี เรื่องสมบัติคู่บุญบารมีนี้ ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า ย่อมเกิดขึ้นได้แก่ผู้มีบุญ ดังในสิริชาดก อัมภันตรวรรค ชุกทกนิกาย กล่าวว่า "โภาคเป็นอันมากย่อมล่วงเลยสัตว์เหล่าอื่นไปเสีย(และย่อม)เกิดขึ้นในที่ทั้งปวง เทียว สำหรับผู้มีบุญอันกระทำไว้ ไซ้แต่เท่านั้น รัตนะทั้งหลายก็บังเกิดขึ้นแม้มิใช่ บ่อเกิด...ไก่อ่(แก้ว) แก้วมณี ไม้เท้า(แก้ว)และหญิงชื่อว่าบุญญลักษณาเทวี ย่อม เกิดขึ้นก่อนกาลบิณฑิกเศรษฐผู้ไม่มีบาป มีบุญอันกระทำไว้แล้ว"^{๓๖} และในมหา สุกตัสสนสูตร มหาวรรค ที่มกนิกาย กล่าวถึง สิ่งอันเลิศเป็นของคู่บุญบารมีแก่ธรรม- ราชา ๗ อย่าง คือรัตนะ ๗ ประการ^{๓๗} ได้แก่

(๒.๑) จักรรัตนะ คือ จักรแก้ว อาวุธคู่กายของพระราชา

^{๓๖}สิริชาดก : ว่าด้วยโภาคเกิดแก่ผู้มีบุญ อัมภันตรวรรค ติกนินบาต ชาดก ชุกทกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๗. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 147.

^{๓๗}มหาสุกตัสสนสูตร : ว่าด้วยจักรรัตนะ มหาวรรค ที่มกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 184-189.

- (๒.๒) หัตถิ์รัตนะ คือ ช้างแก้ว ช้างเผือกคู่บารมี
 (๒.๓) อัสสั์รัตนะ คือ ม้าแก้ว ม้าทรงคู่บารมี
 (๒.๔) มณีรัตนะ คือ แก้วมณี อภรณ์คู่บารมี
 (๒.๕) อิตถิ์รัตนะ คือ นางแก้ว นางงามคู่บารมี
 (๒.๖) คฤหบดีรัตนะ คือ ชุนคลังแก้ว ชุนคลังคู่บารมี
 (๒.๗) ปรินายกรรัตนะ คือ เสนาบดีแก้ว เสนาบดีคู่บารมี

หากจะมองในรูปของการเปรียบเทียบ คำว่า "รัตนะ" หรือ "แก้ว" นี้ก็น่าจะหมายถึงสิ่งที่ดี ผู้ที่คอยสนับสนุนในทางที่ดีแก่ผู้ปกครองเป็นกำลังสนับสนุนส่งเสริมให้การปกครองมีประสิทธิภาพ คือ คู่ครองที่ดี ชุนคลังที่ดี และเสนาบดีที่ดีอันเป็นบุคคลชั้นเลิศที่จะเป็นผู้คอยประคับประคอง ให้ข้อเสนอแนะในทางที่ถูกที่ควรรวมทั้งเป็นกำลังกาย และใจในการบริหารบ้านเมือง

๓. คุณธรรมของผู้ปกครอง ผู้ปกครองจะต้องกอปรด้วยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ได้แก่

(๓.๑) พรหมวิหาร ๔ คือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม ซึ่งพระเทพเที(ประยูทธ ปยุตโต) ได้ให้อธิบายดังนี้ คือ ^(๑๑)

- เมตตา (ความรัก) คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

- กรุณา (ความสงสาร) คืออยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อน ของคน และสัตว์ทั้งปวง

- มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี) เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุขก็มีใจแจ่มชื่นเบิกบานเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองกามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย

- อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ มองตามเป็นจริงโดยวางจิต

^(๑๑) พระราชวรมณีประยูทธ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2528), หน้า 148-149.

เรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงเที่ยงธรรม

(๓.๒) ลอคคติ ๔ ความล่าเอียงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม เพราะสร้าง ความแตกแยกจนเกิดไว้ความสามัคคีกันได้โดยง่าย ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมจักต้องไม่เป็นผู้มีความล่าเอียงโดยเด็ดขาด ในปุราเภทสุดตนิทเทส อัญญววรรค ชุกทกนิกาย ว่าด้วยผู้ไม่มีความล่าเอียงว่า

"คำว่า และไม่ถึงความล่าเอียงในธรรมทั้งหลาย คือไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ ไม่ล่าเอียงด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณิ อุกกัจจะ วิจิจฉา อนุสัย ไม่ไป ออกไป พาไป นำไปด้วยธรรมทั้งหลายอื่นทำให้เป็นพรรคพวก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าไม่ถึงความล่าเอียงในธรรมทั้งหลาย"^(๓๐)

อคติมี ๔ ประการ ที่นักปกครองที่ดีเมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้วพึงละเว้น คือ

- ฉันทาคติ ล่าเอียงเพราะชอบ
- โทสาคติ ล่าเอียงเพราะชัง
- โมหาคติ ล่าเอียงเพราะหลงหรือเขลา
- ภยาคติ ล่าเอียงเพราะขลาดกลัว

(๓.๓) สัพฺปปริสฺสธรรม ในสัพฺปปริสฺสสูตร อูปริปิณฺณาสกั มัชฌิมนิกาย^(๓๑) ปราภุพฺพทโรวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมะ หรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัพฺปปริสฺสธรรม ๗ ประการ ซึ่งพระเทพเวที (ประยูรช ปรยุตโต)

^{๓๐} ปุราเภทสุดตนิทเทส : ว่าด้วยผู้ไม่ล่าเอียง อัญญววรรค มหานิทเทส ชุกทกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๔. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 314.

^{๓๑} พระราชวรมณีประยูรช ปรยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2528), หน้า 244-245.

ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้คือ

- สัมมัญญตา (รู้หลักและรู้จักเหตุ) คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติกิจหน้าที่ และการดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจในสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่งฐานะ อาชีพการงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการจะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่ และความรับผิดชอบนั้น ๆ ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือรู้เท่าทันกฎธรรมดา หรือหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

- อิตถัญญตา (รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล) คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าที่ตนทำอยู่นั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไรหรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่มีหน้าที่ตำแหน่งฐานะ การงานอย่างนั้น เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือรู้ความหมายของคติธรรมดาและประโยชน์ที่เป็นสาระของชีวิต

- อิตถัญญตา (รู้จักตน) คือรู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรม บัดนี้มีเท่าไร และเป็นอย่างไรแล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และรู้จักแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกต้องตรงทางที่จะให้เจริญงอกงามบังเกิดผลดี

- มัตตัญญตา (รู้จักประมาณ) คือรู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนหลับนอน และการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ

- กาลัญญตา <รู้จักกาล> คือรู้กาลเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่ที่การงานปฏิบัติกิจการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้

เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา เป็นต้น

- ปรีชาญาณ (รู้จักชุมชน) คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชนและชุมชน รู้กาลอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างนี้ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับ ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนั้น ๆ เป็นต้น

- บุคลิกลักษณะ <รู้จักบุคคล> คือ รู้จัก และเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาธิบาย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีว่าควรจะทำหรือไม่ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น

มีข้อธรรมจากสี่ปรีชาญาณ ขคกนิบาต อังคุตตรนิกาย⁴¹ กล่าวถึง การแสดงออก หรือพฤติกรรมของสัตบุรุษ (ผู้มีคุณธรรม) ไว้ดังนี้คือ

"แม้ถูกถาม ก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของผู้อื่น จะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถามแล้ว แต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อม หน่วงเหนี่ยว กล่าวความเสียหายของผู้อื่นโดยย่อ ไม่เต็มที่

"แม้ไม่ถูกถามก็เปิดเผยความดีของผู้อื่น จะกล่าวอะไรถึงถูกถามแล้ว แต่เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรงไม่อ้อมค้อม ไม่หน่วงเหนี่ยว กล่าวความดีของผู้อื่นเต็มที่อย่างกว้างขวาง

"แม้ไม่ถูกถาม ก็เปิดเผยความเสียหายของตน จะกล่าวอะไรถึงถูกถามแล้ว แต่เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรง ไม่อ้อมค้อมไม่หน่วงเหนี่ยวแล้วกล่าวความเสียหายของตนเต็มที่อย่างกว้างขวาง

⁴¹ สี่ปรีชาญาณ : ว่าด้วยธรรมของอสัตบุรุษและสัตบุรุษ อปิณฑกวรรค
 ทศตปิณฑศาสตร์ จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา
 ในพระบรมราชูปถัมภ์พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๑. (โรงพิมพ์การศาสนา :
 2530), หน้า 102-103.

"แม้ถูกถาม ก็ไม่เปิดเผยความดีของตน จะกล่าวอะไรไม่ถึงถูกถามแล้ว แต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อม หนีงว แล้วกล่าวความดีของตนโดยย่อ"

ในปริสวารค ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย แบ่งกลุ่มบุคคลในสังคมา (บริษัท) ออกเป็น ๒ ฝ่าย (ประเภท) คือ ฝ่ายธรรมะและฝ่ายอธรรม โดยแต่ละฝ่ายมีคุณสมบัติที่ตรงกันข้าม ซึ่งสามารถนำมาเป็นหลักในการพิจารณาเลือกสรรผู้ปกครองหรือนักการเมืองได้เป็นอย่างดี โดยจำแนกได้ดังนี้คือ^{๔๒}

- ฝ่ายธรรมะ
- มีความคิดลึกซึ้ง เพราะมีธรรมะ
  - มีความสามัคคีพร้อมเพียงกัน
  - มีความเป็นเลิศขยันหมั่นเพียร
  - รู้หลักอริยสัจ ๔, เป็นคนมีแก่นสาร มีความเป็นธรรม
  - เป็นคนที่แนะนำตักเตือนง่าย ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น, ไม่เห็นแก่ลาภยศ
  - มีความเสมอต้นเสมอปลาย มีวินัย
  - ประพฤติธรรมเป็นนิตย์
- ฝ่ายอธรรม
- เป็นคนตื้นเพราะขาดคุณธรรม
  - ขาดความสามัคคีกันในหมู่คณะ
  - ทอดทิ้งธุระไม่ขยันหมั่นเพียร
  - ไม่สนใจไม่รู้หลักอริยสัจ ๔
  - เป็นคนไร้สาระ มีความล่าเอียง
  - เป็นคนแนะนำตักเตือนยาก ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น, เห็นแก่ลาภยศ
  - ขาดความเสมอต้นเสมอปลาย ขาดวินัย

^{๔๒} ปริสวารค ปฐมปิณฑาสกั ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 93-100.

- ชาดความประพฤติธรรม

เคยมีการนำพระราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงของกรมประชาสัมพันธ์ที่ว่าในสังคมย่อมมีทั้งคนดีและคนชั่ว และยอมเป็นไปไม่ได้ที่จะให้ทุกคนเป็นคนดี แต่ควรจะให้คนดีได้มีโอกาสปกครองคนไม่ดี ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับข้อธรรมในพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

ในอสังสสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ให้ข้อคิดในเรื่องตัวบุคคลที่จะสามารถก่อประโยชน์ต่อสังคมได้เพียงใด โดยการแบ่งบุคคลออกเป็น ๓ ประเภทคือ^{๔๓}

- ผู้ไม่มีความหวัง คือผู้ตกต่ำ ผู้ทู่ซี้ล
- ผู้มีความหวัง คือราชบุตรผู้รอการอภิเษก เป็นผู้มีศีล
- ผู้ปราศจากความหวัง คือพระราชา ผู้ได้รับการอภิเษกแล้ว รู้แจ้ง

ในสิ่งทั้งปวงแล้ว ปราศจากการเสาะแสวงหาใด ๆ เป็นธรรมราชาอาศัยธรรมให้การปกป้องรักษา มีความสำรวมในการกระทำทางกาย วาจาและใจ

พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้ปกครองโดยธรรมอย่างสม่ำเสมอสิ่งสมบารมีอันยากแก่คนพาลทั่วไปจักทำลายล้างได้ ทรงแสดงให้เห็นว่าหลักธรรมเป็นเกราะคุ้มครองผู้ประพฤติปฏิบัติ และนำประโยชน์สุขมาสู่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองโดยธรรม

จากข้อธรรมเรื่อง คุณสมบัติผู้ปกครองนี้ จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อผู้ปกครองที่ดีไว้อย่างละเอียด โดยนอกจากจะมองที่พฤติกรรมการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ แล้วยังมองที่ลักษณะรูปร่างของบุคคลมาประกอบด้วย เพราะถือว่าสิ่งที่ปรากฏในปัจจุบัน ก็คือผลจากการกระทำจากอดีตนั่นเอง ฉะนั้นพื้นฐานของบุคคลจากอดีตย่อมบ่งบอกถึงอนาคตได้เป็นอย่างดี

^{๔๓} อสังสสูตร รตถารวรรค ปฐมปิณฑาสกั ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐. เล่มที่ ๒๐, (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 147-149.

วิธีการปกครองที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ

ความสุขความเจริญในที่นี้ มุ่งที่ความสงบร่มเย็นทั้งทางกาย และทางจิตใจ มิได้มุ่งไปที่ความฟุ้งเฟ้อทางวัตถุ และความแออัดของสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ เพราะแท้จริงแล้วการสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา ก็เพียงเพื่อขจัดปัญหาเฉพาะหน้า โดยสิ่งที่มาพร้อมกับการแก้ปัญหาด้วยวิธีดังกล่าวก็คือ ความสับสนวุ่นวายของการดำเนินชีวิต ความเสียดูชของสิ่งแวดล้อม และความตกต่ำของจิตใจ ทำให้เกิดปัญหาจากการแก่งแย่งผลประโยชน์อย่างแพร่หลาย พระไตรปิฎกได้ให้แนวทางการสร้างความสุขความเจริญของบ้านเมือง ด้วยการเน้นที่การศึกษา และการปฏิบัติธรรมของบุคคลในสังคมเป็นหลัก เมื่อบุคคลในสังคมโดยส่วนรวมเป็นผู้มีคุณธรรม ย่อมจะมีความนิยมที่ไม่ผูกติดกับวัตถุล่อใจที่คนทุศีลหว่านเหวี่ยงไว้ให้ ความสุขของบุคคลในสังคมนั้น ทางพุทธศาสนาแบ่งได้ไว้เป็น ๔ ประการ ซึ่งปรากฏในอนันตยสูตร จตุกกนิบาต อังคุดตนิกาย ความว่า "ดูก่อนคฤหบดี สุข ๔ ประการนี้ อันคฤหัสถ์ผู้บริโภคคามพึงได้รับตามกาลตามสมัย สุข ๔ ประการเป็นไฉน คือสุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ ๑ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค ๑ สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้ ๑ สุขเกิดแต่การประกอบกิจการที่ปราศจากโทษ ๑"^{๔๔} ความสุขทั้ง ๔ ประการนี้ นับว่ามีความสำคัญยิ่งทั้งกับส่วนบุคคลและสังคมนั้น เพราะเมื่อไม่มีบุคคลที่ประกอบอาชีพทุจริต สังคมก็ไม่เดือดร้อนวุ่นวาย และในอารามทุกสภชาดก เอกกนิบาต ชุกทกนิกาย กล่าวไว้ว่า "ผู้ฉลาดในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงจะทำความเจริญ ก็ไม่สามารถจะนำความสุขมาให้ ผู้มีปัญญาทรามย่อมทำประโยชน์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๔๔}อนันตยสูตร ปัตตกรรมวรรค ทุติยปิณฑาสกั จตุกกนิบาต อังคุดตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๓๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : ๒๕๓๐), หน้า ๙๐.

ให้เสียไป"⁴⁵ ในวัฑฒิสูตฺร ทสกนินาต อังคุตฺตฺรนิกาย ได้กล่าวถึงความเจริญ
๑๐ ประการ ดังนี้

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเมื่อเจริญด้วยความเจริญ ๑๐
ประการเหล่านี้ย่อมถือว่าเป็นผู้เจริญ ซึ่งความเจริญอันประเสริฐและ
เป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ สิ่งทีประเสริฐแห่งกาย ความเจริญ ๑๐
ประการเป็นไฉน คือ อริยสาวกเจริญด้วยนาและสวน ๑ ย่อมเจริญ
ด้วยทรัพย์และข้าวเปลือก ๑ ย่อมเจริญด้วยบุตรและภริยา ๑ ย่อม
เจริญด้วยทาส กรรมกรคนใช้ ๑ ย่อมเจริญด้วยสัตว์สี่เท้า ๑ ย่อม
เจริญด้วยศรัทธา ๑ ย่อมเจริญด้วยศีล ๑ ย่อมเจริญด้วยสุตะ ๑ ย่อม
เจริญด้วยจาคะ ๑ ย่อมเจริญด้วยปัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอริย
สาวกเมื่อเจริญด้วยความเจริญ ๑๐ ประการนี้ ย่อมเจริญด้วยความ
เจริญอันประเสริฐ และเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ สิ่งที่เป็นสิ่งประ-
เสริฐแห่งกาย"^{4๖}

จากข้อธรรมดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาส่งเสริมในความเจริญ
ทางวัตถุควบคู่กับการประพฤติธรรม ไม่ใช่มีความเป็นอยู่อย่างเฉื่อยชา

ความเจริญ ๑๐ ประการ ดังกล่าวก็คือความดี ความก้าวหน้า ความ
มั่งมีในสิ่งต่อไปนี้คือ ๑. มีเรือกสวนไร่ นา ๒. มีทรัพย์สินและเครื่องอุปโภคบริโภค
๓. มีบุตรและภรรยาดี ๔. มีผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาดี ๕. มีสัตว์เลี้ยง-สัตว์
ใช้งาน ๖. มีความเลื่อมใสในพุทธธรรมอย่างถ่องแท้ ๗. มีศีลไม่บกพร่อง ๘. มี

⁴⁵ อารามกุสกชาดก : ว่าด้วยฉลาดในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่มีความสุข
อิตถกามวรรค เอกกนินาต ชาดก ชุกทกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ
สังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๗. (โรงพิมพ์การ-
ศาสนา : 2530), หน้า 19-20.

⁴⁶ วัฑฒิสูตฺร : ว่าด้วยความเจริญ ๑๐ ประการ ทสกนินาต อังคุตฺตฺร
นิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช
๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๔. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 165.

ความใส่ใจไขว่คว้าหาความรู้ ๙. มีการบริจาดทานอยู่เสมอ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ๑๐. มีปัญญาารอบรู้ในสิ่งที่ดีงามและก่อประโยชน์ให้กับชีวิต ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมเพียงพอสำหรับความต้องการในชีวิต ดังคำสนับสนุนของละเอียต คีลान้อยที่ว่า "แม้แต่อริยสาวก พระพุทธองค์ยังทรงประสงค์ให้มีทั้งทรัพย์สิน เรือกสวนไร่นา ภรรยา ฯลฯ แล้วสาวกธรรมดา ๆ อย่างพวกเรา ๆ ท่าน ๆ ที่ยังเป็นปุถุชนเช่นนี้จะไม่แสวงหาความมั่นคงมั่งคั่งทางวัตถุกระนั้นหรือ"^{๔๗} โดยนัยนี้จึงสมควรที่จะนำหลักธรรมของพระพุทธองค์ เช่นนี้แทรกซึมเข้าสู่จิตสำนึก ชนบทรรมนิยมประเพณีและราชประเพณีอย่างแนบแน่น ฉะนั้นทั้งผู้ปกครองและประชาชนผู้อยู่ในปกครองนั้นควรมีคุณสมบัติตามหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้คือ

ในกฎกัณฑ์สูตร สิลขันชวรรค ที่มณิกาย ว่าด้วยเรื่องขัญของพระเจ้ามหาวิชิตราช^{๔๘} ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงวิธีการ ที่พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงปราบโจรผู้ร้ายในเมืองโดยทรงจัดการเศรษฐกิจให้ดีเป็นการถอนรากโจรผู้ร้ายคือทรงให้แจกพืชพันธุ์แก่กสิกรในชนบทที่อุตสาหกรรมประกอบอาชีพ ให้ทุนแก่พ่อค้าที่อุตสาหกรรมในการค้า ให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการ นั่นคือ ให้ทุกคนมีอาชีพมีรายได้ มีความพอและไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันทำให้บ้านเมืองสงบสุข

พวกพราหมณ์ปุโรหิต ซึ่งเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองการปกครองของพระเจ้ามหาวิชิตราช ถวายคำแนะนำที่ก่อคุณประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองที่ว่าผู้ที่ประกอบทานต้องไม่เดือดร้อนใจว่า โภคทรัพย์เป็นอันมากนั้นจะหมดไป กำลังหมดไปหรือหมดไปแล้ว นั่นคือ ให้ทานโดยสบายใจ ไม่มีกังวล และอาลัยในทรัพย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๔๗} ละเอียต คีลาน้อย, สร้างตัวสร้างฐานะตามหลักพุทธศาสตร์ ประยุกต์. (สำนักพิมพ์ดอกหญ้า : 2536), หน้า 33.

^{๔๘} กฎกัณฑ์สูตร : เรื่องขัญของพระเจ้ามหาวิชิตราช สิลขันชวรรค ที่มณิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๙. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 200-203.

องค์ประกอบทั้งหมดข้างต้น สามารถส่งผลให้บ้านเมืองของพระเจ้ามหาวิชิตรอยู่ร่มเย็นเป็นสุขได้ แต่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่ายังมีวิธีการปฏิบัติที่ใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่าแต่มีผลมากกว่าตามลำดับข้อของผลที่ได้ดังต่อไปนี้

(๑) การถวายเจาะจงพวกบรรพชิตผู้มีศีล
 (๒) การสร้างวิหารอุทิศพระสงฆ์ผู้มาแต่ทิศทั้ง ๔
 (๓) การมีจิตเลื่อมใสถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ

(๔) การเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสสมทานลักษณะทั้งหลาย (รักษาศีล) คือ งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอกินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

(๕) การศรัทธา และประพฤติพรหมจรรย์ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ข้อธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่าเป็นผลดีมากกว่าการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวข้างต้นของพระเจ้ามหาวิชิตร โดยมีศีลเป็นข้อสำคัญอยู่ด้วย ซึ่งทรงให้ความสำคัญต่อศีลมาก เช่น ตรัสไว้ในพาหิยสูตร มหาวรรคสังยุตตนิกาย^{๔๐} ว่า "จงชำระเบื้องต้นในกุศลธรรมให้บริสุทธิ์เสียก่อน ก็อะไรเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรม คือศีล ศีลที่บริสุทธิ์ดี และความเห็นตรง ฟังอาศัยตั้งมั่นในศีล" และในอนิสงส์ของศีล (กัมมิกาย) กล่าวถึงผลที่ได้จากการมีศีลว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๔๐}พาหิยสูตร : ว่าด้วยศีลเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรม นาลันทวารวรรค สติปัญญาสังยุต มหาวรรค สังยุตตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๙. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 257.

"ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย อานิสงส์แห่งศีลสมบัติของคนมีศีล ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นไฉน

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย คนมีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ย่อมได้รับกองโภคะใหญ่อันมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ อันนี้เป็นอานิสงส์ข้อที่หนึ่งแห่งศีลสมบัติของคนมีศีล

อีกข้อหนึ่ง เกียรติศัพท์อันงามของผู้มีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีลย่อมขจรไป อันนี้เป็นอานิสงส์ข้อที่สองแห่งศีลสมบัติของคนมีศีล

อีกข้อหนึ่ง คนมีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล จะเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ คือ ชิตตยบริษัท พราหมณ์บริษัท คฤหบดีบริษัท หรือสมณะบริษัท ย่อมมองอาจ ไม่เก้อเขิน อันนี้เป็นอานิสงส์ข้อที่สามแห่งศีลสมบัติของคนมีศีล

อีกข้อหนึ่ง คนมีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีลย่อมไม่หลงทำกาละ อันนี้เป็นอานิสงส์ข้อที่สี่แห่งศีลสมบัติของคนมีศีล

อีกข้อหนึ่ง คนมีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีล เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อันนี้เป็นอานิสงส์ข้อที่ห้าแห่งศีลสมบัติของคนมีศีล

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย อานิสงส์แห่งศีลสมบัติของคนมีศีล ๕ ประการเหล่านี้แล" (๕๐)

เมื่อมีศีลเป็นเบื้องต้นแล้ว ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจักต้องประกอบธรรมร่วมกันดังต่อไปนี้คือ

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๐} อานิสงส์ของคนผู้มีศีล มหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย, ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๐. (โรงพิมพ์-การศาสนา : 2530), หน้า 102-103.

๑. ธรรมของผู้ปกครอง

(๑.๑) ทศพิธราชธรรม ในสัปดาห์สังฆชาดก อสัมปทานวรรค ชุกทกนิกาย^{๕๑} กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ปกครองหรือธรรมของพระราชอา ๑๐ ประการ ซึ่งพระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ดังนี้^{๕๒}

- ทาน (ให้ปันช่วยประชา) คือบำเพ็ญตนให้เป็นผู้ให้โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก สรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข มีความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

- ศีล (รักษาความสุจริต) คือประพฤติดีงามสำรวมกายและวจีทวาร ประกอบการสุจริต รักษาภิตติคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

- ปริจจาคะ (บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ) คือสามารถเสียสละความสุขสำราญส่วนตน ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชานและความสะดวกเรียบร้อยของบ้านเมือง

- อาชชวะ (ปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง) คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไรรมาทยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาน

- ปีทวะ (ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน) คือ มีอัชฌาศัยไม่เข่อหยิ่งหยาบค้าย กระทบถึงตน มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่วิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง

- ตปะ (พันมัวเมาด้วยเพาภิเลส) คือ แผลดเพาภิเลส ตัณฑหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระงับยับยั้งข่มใจ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และ

^{๕๑} สัปดาห์สังฆชาดก อสัมปทานวรรค ชาดก ชุกทกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๒๘. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 56.

^{๕๒} พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมานุชิวัด. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 18-20.

การปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรือเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

- อัครโกธะ (เหตุผลไม่โกรธา) คือ ไม่กราดเกรี้ยวไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองขุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

- อวิหิงสา (มือหิงสานำร่มเย็น) คือไม่หลงระเหิงอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

- ขันติ (ชานะเช็ดด้วยขันติ) คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย ถึงจะลำบากกายนำเหน็ดหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกขี้ขี้ ถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสี ถากถาง อย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยธรรม

- อวิโรธนะ (มิปฏิบัติคลาดจากธรรม) คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันคือประโยชน์สุขความดีความงาม ของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนา โดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนก็ไม่ขัดขวาง วางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำดีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใด ๆ ตั้งมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมที่ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

(๑.๒) จักกวัตติวัตร ในจักกวัตติสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย^(๕๓) ได้กล่าวถึงการปฏิบัติของผู้ปกครองที่มีธรรม(ธรรมราชา)ดังนี้

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ผู้เป็นธรรม

^{๕๓} จักกวัตติสูตร รตถการวรรค ปฐมปิณฑาสกั ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๐. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 145-146.

ราชาทรงยังจักรมิใช่ของพระราชารอื่นให้เป็นไป เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดังนี้ ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญก็อะไรเล่าเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ผู้เป็นธรรมราชา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนภิกษุธรรมเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมผู้เป็นธรรมราชา ดังนี้แล้วได้ได้ตรัสต่อไปว่า ดูก่อนภิกษุ พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ผู้เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมนั่นเอง สักการะธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่ประกอบด้วยธรรมไว้ในอันโตชน

"ดูก่อนภิกษุ อีกประการหนึ่งพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมผู้เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมนั่นเอง สักการะธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกันและคุ้มครองที่ประกอบด้วยธรรม ไว้ในพวกกษัตริย์ผู้ที่ตามเสด็จในหมู่พล ในพราหมณ์และคฤหบดี ในชวานิคมและชาวชนบท ในสมณพราหมณ์ ในเนื้อและนก ดูก่อนภิกษุ พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมผู้เป็นธรรมราชาพระองค์นั้นแล ซึ่งอาศัยธรรมนั่นเอง สักการะธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา มีธรรมเป็นใหญ่ ครั้นทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่ประกอบด้วยธรรมไว้ในอันโตชน ในพวกกษัตริย์ผู้ที่ตามเสด็จในหมู่พล ในพราหมณ์และคฤหบดี ในชวานิคมและชาวชนบท ในสมณะและพราหมณ์ ในเนื้อและนกแล้ว ย่อมทรงใช้จักรให้เป็นไปโดยธรรมเท่านั้น"

ธรรมหมวดนี้ ได้มีผู้ให้อธิบาย และแยกออกเป็น ๑๒ ประการ และเรียกว่าจักรวรรดิวัตร ๑๒ มีดังนี้^{๕๔}

๑. สงเคราะห์ชั้นภายใน และผลภายใน
๒. สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย

^{๕๔} พระราชมุนี (ประยูร ปรฺยตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2528), หน้า 300-301.

๓. ส่งเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร
๔. คุ่มครองพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย
๕. คุ่มครองชาวราชนิกูลพื้นเมืองทั้งหลาย
๖. คุ่มครองเหล่าสมณพราหมณ์
๗. คุ่มครองเนืองนิกที่เอาไว้อิสัพพันธุ
๘. ห้ามปรามมิให้มีการประพฤติการอันผิดธรรม
๙. ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์
๑๐. เข้าไปหาและสอบถามปัญหาแก่สมณพราหมณ์
๑๑. เว้นความกำหนัดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม
๑๒. เว้นโลกกล้า ไม่เลือกควรไม่ควร

(๑.๓) ราชสังคหะ ในยัญญสูตร สคาถวรรคสังยุต สังยุตตนิกาย ได้กล่าวถึงราชสังคหธรรม อันเป็นสิ่งที่ผู้ทำหน้าที่ปกครองจะต้องทำการส่งเคราะห์ในการที่เป็นประโยชน์ ต่อประเทศชาติ และประชาชนในชาติ มี ๔ ประการได้แก่^(๕๕)

- สีสสเมชะ จลาดในการเกษตรกรรม
- ปุริสเมชะ จลาดในการปกครอง ทำนุบำรุงประชาราษฎร์ และรู้จักใช้คน
- สัมมาปาสะ จลาดในการกระทำเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคน
- วาจาเปยยะ เจรชาติมีคุณค่า ให้เกิดความรักความสามัคคี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๕} ยัญญสูตร : ว่าด้วยมหาชัย ๕ อย่าง ปฐมวรรค โภศลสังยุต สคาถ-
วรรคสังยุต สังยุตตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๑๕.
(โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 131.

๒. ธรรมสำหรับสมาชิกของสังคม

(๒.๑) ขราวาสธรรม ในสิงคาลกสูตร ปาฏิภาวรรค ที่มณิกาย พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงธรรมของผู้ครองเรือนชื่อ ขราวาสธรรม ๘ ประการ ตามอรรถาธิบายของ พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๕๖} คือ

- สัจจะ (ความจริง) คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้

- กมะ (ฝึกตน) คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไข ปรับปรุงตนให้ก้าวหน้า ตั้งมั่งยังยืนอยู่เสมอ

- ขันติ (อดทน) คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ท้อถอย

- จาคะ (เสียสละ) คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ซอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลกละกิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัว หรือเอาแต่ใจตน

(๒.๒) สาราณียธรรม ในสามคามสูตร อปริปิณฑาสกั มัชฌิมนิกาย กล่าวถึงข้อธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน เป็นเหตุก่อความรัก ก่อความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มี ๖ อย่าง^{๕๗} ซึ่งพระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้อรรถาธิบายว่า ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการหรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๖} พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 42-43.

^{๕๗} สามคามสูตร : ว่าด้วยสาราณียธรรม ๖ เทวทวารค อปริปิณฑาสกั มัชฌิมนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐, เล่มที่ ๑๔. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 53-55.

ที่เรียกว่า "สาราณียธรรม" หรือธรรมอันเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ๖ ประการ ได้แก่^{๕๑}

- เมตตาภาวกรรม (ทำต่อกันด้วยเมตตา) คือแสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

- เมตตาวจีกรรม (พูดต่อกันด้วยเมตตา) คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

- เมตตามโนกรรม (คิดต่อกันด้วยเมตตา) คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

- สาธารณโภคี (ได้มาแบ่งกันกินใช้) คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้ มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

- สีลสัมมัญญา (ประพฤติให้ดีเหมือนเขา) คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำให้ตนเป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

- ทิวฐีสัมมัญญา (ปรับความเห็นเข้ากันได้) คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(๒.๓) ทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิทธรรม ในทิวชาดสูตร อัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวถึงธรรมที่อำนวยความสะดวกในชาตินี้และชาติหน้า เป็นข้อธรรมที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติรู้จักจัดการทางเศรษฐกิจของตนให้เป็นหลักฐานไม่เดือดร้อน

^{๕๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 13-14.

มี ๔ ประการ ตามอรรถาธิบายโดยสรุปคือ^(๕๐)

- อุฏฐานสัมปทา มีการชวนชวน ชยันหมั่นเพียร ในกิจการของตน สอดส่องหาวิธีที่เหมาะสมที่ควร ประกอบการด้วยความสุจริต
- อารักขสัมปทา รู้จักรักษาโภคทรัพย์ที่ได้มา โดยชอบธรรม ไม่ให้เสื่อมเสียไปในทางที่ไม่ชอบไม่ควร
- กัลยาณมิตตตา รู้หลักพิจารณาเลือกคบมิตรที่ดี
- สมชวีตทา จัดสรรทรัพย์ตนให้ไปในทางที่ถูกควร ตามหลักโภควิภาค ให้รู้จักการจับจ่ายใช้สอยทรัพย์ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมบูรณ์ มี ๔ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ใช้เลี้ยงตนเอง, ส่วนที่ใช้เลี้ยงคนที่ควรเลี้ยง ทำให้เกิดประโยชน์ เช่น บิดามารดา บุตร ภรรยา, ส่วนที่ใช้เป็นทุนในการประกอบกิจการงานต่อไปและ ส่วนที่เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นรวมถึงการทำบุญและการบริจาคทานด้วย

(๒.๔) สังคหวัตถุ มี ๔ ประการ ปรากฏในสังคหวัตถุสูตร ปาฏิภวรรค ที่มณีทาย^(๕๐) เป็นการปฏิบัติตนตามหลักการสงเคราะห์หรือธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ให้สามัคคี ดังนี้คือ^(๕๑)

^{๕๐}ที่มณีทายสูตร : ว่าด้วยธรรมอันวอประโยชน์ในชาตินี้และชาติหน้า โศคนีวรรค ทุติยปิณฑาสกั อัญจนนิบาต อังคตตรนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๓. (โรงพิมพ์- การศาสนา : 2530), หน้า 321-325.

^{๕๐}สังคหวัตถุสูตร : ว่าด้วยธรรมหมวด ๔ ปาฏิภวรรค ที่มณีทาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๑. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 272.

^{๕๑}พระเทพเวที(ประยูรธ ปยุตโต), ธรรมนุชชีวัต. (มหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 9.

- ทาน (ให้ปัน) คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ กุณหรือทรัพย์สิ่งสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศีลปวิทยา

- ปิยวาจา (พูดอย่างรักกัน) คือกล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำ แสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจ สمانสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

- อัตถจริยา (ทำประโยชน์แก่เขา) คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข ปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

- สมานัตตตา (เอาตัวเข้าสมาน) คือทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตน เสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งต่อคนทั้งหลาย ไม่ เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

ธรรมที่เรียกว่า "สังคหัตถุ"^{๕๒} นี้ มีความสำคัญต่อชุมชนยิ่งเพราะจะช่วย ให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่นด้วยความสงบร่มเย็น ดังพระพุทธพจน์ที่ ว่า "ใคร ๆ ก็ตามที่สงเคราะห์บริษัทใหญ่ในอดีตกาล ก็ล้วนแต่สงเคราะห์ด้วย สังคหัตถุ ๔ ประการเหล่านี้แล และใคร ๆ ก็ตาม จักสงเคราะห์บริษัทใน อนาคตกาลก็ล้วนแต่จักสงเคราะห์ด้วยสังคหัตถุ ๔ ประการเหล่านี้แล ใคร ๆ ก็ตามย่อมสงเคราะห์บริษัทใหญ่ในปัจจุบันก็ล้วนแต่จักสงเคราะห์ด้วยสังคหัตถุ ๔ ประการเหล่านี้แล"^(๕๒)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๒} กุติยหัตถกสูตร : ว่าด้วยสังคหัตถุและอัจฉริยธรรมในหัตถกอุปาสก อัญจนินบาต อังคุตตรนิกาย), พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรม ราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๓. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 246-247.

(๒.๕) มงคลชีวิต ในมงคลสูตร ชุกทกปาฐะ ชุกทกนิกาย พระพุทธองค์ ได้ตรัสถึงการกระทำให้เกิดสิ่งดีงามต่อชีวิตของแต่ละบุคคล ที่เรียกว่าเป็นมงคลสูงสุดแห่งชีวิต ดังต่อไปนี้คือ^{๒๖}

๑. ไม่คบคนพาล	๒. คบบัณฑิต
๓. บูชาผู้ควรบูชา	๔. อยู่ในประเทศอันสมควร
๕. เคยทำบุญไว้ในกาลก่อน	๖. ตั้งตนไว้ชอบ
๗. สดับตรับฟังมาก	๘. มีศิลปะ
๙. ศึกษาวินัยดี	๑๐. วาจาเป็นสุภาพ
๑๑. บำรุงบิดามารดา	๑๒. สงเคราะห์บุตรและภริยา
๑๓. การงานไม่อาภูร	๑๔. ให้ทาน
๑๕. ประพฤติธรรม	๑๖. สงเคราะห์ญาติ
๑๗. การงานไม่มีโทษ	๑๘. เว้นจากบาป
๑๙. สාරวมจากการดื่มน้ำเมา	๒๐. ไม่ประมาทในธรรม
๒๑. เคารพ	๒๒. เจียมตัว
๒๓. สันโดษ	๒๔. รู้คุณค่า
๒๕. ฟังธรรมตามกาล	๒๖. อุดหนุน
๒๗. วาง่าย	๒๘. เห็นสมณะ
๒๙. สันชนาธรรมตามกาล	๓๐. ตบะ (ความเพียร)
๓๑. ประพฤติพรหมจรรย์	๓๒. เห็นอริยสัจ
๓๓. ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน	๓๔. จิตไม่หวั่นไหวเมื่อต่อโลกธรรม
๓๕. จิตไม่เศร้าโศก	๓๖. จิตปราศจากขุโล
๓๗. จิตเกษมปลอดโปร่งจากกิเลส	

^{๒๖}มงคลสูตร : ว่าด้วยมงคลสูงสุด ๓๘ ประการ ชุกทกปาฐะ ชุกทกนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๕. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 4-5.

ถ้าผู้ใดปฏิบัติได้ถือว่าเป็นมงคลแก่ตัว ดังคำกล่าวที่ว่า "ทวยเทพและมวลมนุษย์ ประพฤติแต่สิ่ง เป็นมงคลตามที่กล่าวมานี้ จะเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทุกหมู่เหล่า ลุถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน นี้เป็นมงคลสูงสุดของเทวดา และมนุษย์เหล่านั้น"

จะเห็นได้ว่าการเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนานั้น จะสามารถใช้ได้กับระบอบการเมืองที่มีผู้ปกครองมีสิทธิขาดเพียงผู้เดียว (คือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์) และกับระบอบที่มีผู้ปกครองเป็นคณะ (คือระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งในปัจจุบัน มักจะนำมาเทียบกับระบอบประชาธิปไตย) และโดยการศึกษาจากพระไตรปิฎก ก็มีได้มีการตำหนิ หรือยกย่องว่าการปกครองแบบใดดีเลิศ หรือการปกครองใดไม่เหมาะสม ทั้งนี้ความเหมาะสมอยู่ที่การปกครองในระบอบต่าง ๆ นั้น จะสามารถอำนวยให้ประชาชนในความปกครองมีความสุขสงบ ร่มเย็น และมีเศรษฐกิจดี ก็ถือว่าระบบการปกครองนั้น ๆ ประสบความสำเร็จ และเหมาะสมแก่ประเทศชาตินั้น สิ่งสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำยิ่งก็คือ ผู้ปกครองนั้นจะต้องปกครองโดยธรรมาธิปไตย ซึ่งเปรียบเสมือนธรรมานุฎในการปกครอง โดยมีข้อธรรมที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม หรือมัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักในการดำเนินการทางการเมืองการปกครอง

นอกจากจะพิจารณาในเรื่องระบอบการปกครองแล้ว พุทธศาสนายังให้ความสำคัญต่อคุณสมบัติของผู้ปกครองว่าจะต้องมีลักษณะที่มีบุญญาธิการ ที่เรียกว่า "มหาปุริสลักษณะ" เป็นสัตบุรุษ มีแวดวงและโภคสมบัติเหมาะสม ซึ่งบุคคลผู้เป็นผู้นำรัฐ ถ้าได้ปฏิบัติธรรมย่อมนำประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้ใต้ปกครอง และแก่ประเทศชาติ ดังตัวอย่างของผู้ปกครองที่ยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาของประเทศไทยเราก็คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์กรปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) พระองค์ทรงยึดหลัก "ทศพิธราชธรรม" ในการทรงครองแผ่นดิน โดยทรงมีพระราชปณิธานว่า "จะปกครองแผ่นดินโดยธรรม" มาโดยตลอด จึงทรงเป็นพระมิ่งขวัญ เป็นศูนย์รวมใจของชาวไทยทั้งชาติ หลายคราวที่บ้านเมืองประสบวิกฤติการณ์ พระองค์ท่านจะทรงช่วยเหลือด้วยน้ำพระทัยเมตตาเสมอมา

ในส่วนที่สาม ของการปกครอง หรือจุดมุ่งหมายของการปกครอง คือประชาชนในชาติ ซึ่งจุดที่จะตรวจสอบว่าวิธีการปกครองประสบผลดีเพียงใดจะ

สามารถเห็นได้จากคุณภาพของประชาชนหากปรากฏว่าประชาชนอยู่อย่างร่มเย็น เป็นสุข เศรษฐกิจของประเทศเจริญรุ่งเรืองดี ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักปฏิบัติ แก่ประชาชนโดยทั่วไป เพื่อเอื้ออำนวยให้การปกครองเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้นโดยทรงแยกย่อยหลักธรรมให้เหมาะกับกิจการเฉพาะ เป็นเรื่อง ๆ ไป เช่นหน้าที่ต่าง ๆ ของผู้ปกครอง ของผู้ใต้ปกครอง ของชุมชน และของครอบครัว เป็นต้น

มีคำที่เปรียบเทียบจนเป็นที่นิยมในเรื่องของการปกครอง คือ คำว่า "ผู้นำรัฐนาวา" ซึ่งเป็นคำเปรียบเทียบที่มองเห็นภาพของการปกครองได้ชัดเจนมาก คือ ลำเรือ เปรียบเสมือนระบอบการปกครอง ที่ถ้าดี และสมบูรณ์แบบ ก็เหมือนกับเรือที่มีคุณภาพ และประสิทธิภาพสมบูรณ์ นายท้ายเรือ เปรียบเสมือนผู้นำรัฐ จะเป็นผู้กำหนดแนวทางการเดินเรือให้หลักพันพายุร้าย โขดหินที่รายรอบ แล้วนำเรือถึงฝั่งโดยปลอดภัย ส่วนผู้โดยสารในเรือนั้นเปรียบเสมือนประชาชนในปกครอง ถ้าอยู่โดยสามัคคีปรองดอง มีระเบียบวินัยและมีเคารพเชื่อฟังผู้นำแล้ว ย่อมจะเกิดความสงบเรียบร้อยภายในลำเรือ ทำให้ผู้นำมีสมาธิที่จะพาเรือเดินทางผ่านพันภัยไปได้ โดยไม่ต้องคอยพะวักพะวนกับการทะเลาะวิวาทบาดหมางใจกันของลูกเรือ หรือผู้โดยสารดังกล่าว แต่ทั้งนี้ก็ต้องคำนึงถึงข้อธรรมในราโชวาทชาดก จตุกกนิบาต ชุกทกนิภาส ที่ว่า^(๑๔)

"ถ้าเมื่อใดทั้งหลาย ว่ายข้ามแม่น้ำไป โดหัวหน้าฝูงว่ายคต เมื่อ โดผู้นำฝูงว่ายคตอย่างนี้ โดทั้งหมดก็ย่อมว่ายคตไปตามกัน

"ในมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ ก็ประพฤติไม่เป็นธรรม โดยแท้..

^{๑๔}ราโชวาทชาดก : ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้นำ โภกิลวรรค จตุกกนิบาต ชาดก ชุกทกนิภาส, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๒๗. (โรงพิมพ์การศาสนา : 2530), หน้า 186-187.

"ถ้าเมื่อใดทั้งหลาย ว่ายข้ามแม่น้ำไป โคหัวหน้าฝูงว่ายข้ามตรง
เมื่อมีโคผู้นำฝูงว่ายข้ามตรงอย่างนั้น โคทั้งหมด ก็ยอมว่ายข้ามตรงไป
ตามกัน

"ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใด ได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็น
ใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติเป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ ก็ยอมประพฤติเป็น
ธรรมไปตามโดยแท้"

ฉะนั้น หากชุมชนใดมีผู้นำดี สมาชิกของชุมชนย่อมจะประพฤติปฏิบัติตน
ตามดังพุทธพจน์ที่ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย น้ำนมสดกับน้ำนมสด ย่อมเข้ากันได้ ร่วม
กันได้ น้ำมันกับน้ำมัน ย่อมเข้ากันได้ ร่วมกันได้ เนยใสกับเนยใส
ย่อมเข้ากันได้ ร่วมกันได้ น้ำผึ้งกับน้ำผึ้งย่อมเข้ากันได้ ร่วมกันได้
น้ำอ้อยกับน้ำอ้อย ย่อมเข้ากันได้ ร่วมกันได้

"แม้ฉันใด สัตว์(บุคคล)ทั้งหลาย ก็ฉันนั้นแล ย่อมคบค้าสมาคม
กันโดยธาตุเดียวกัน คือ จำพวกที่มีอริยชาติดี ย่อมคบค้าสมาคมกันกับ
จำพวกที่มีอริยชาติดี แม้ในอดีตกาล แม้ในอนาคตกาล แม้ในปัจจุบันนี้
สัตว์ทั้งหลายก็ย่อมคบค้าสมาคมกันโดยธาตุเดียวกัน คือจำพวกที่มีอริยา
ชาติดี ย่อมคบค้าสมาคมกันกับจำพวกที่มีอริยชาติดี"^(๑๕)

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๕} สคาถาสูตฺร : ว่าด้วยสัตว์คบค้าสมาคมกันโดยธาตุที่ประกอบด้วย-
คาลา ทุตติยวรรค ธาตุสังยุตนิทานวรรคต สังยุตตนิกาย, พระไตรปิฎกภาษาไทย
ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่มที่ ๑๖. (โรงพิมพ์-
การศาสนา : 2530), หน้า 208.